

मे-जून १९८९

कुळागर

मे--जून १९८९

वर्स : अकरा

अंक : ५-६

अंकाचें मोल : २ रुपया

वर्सुकी पटी : २५ रुपया

संपादक :

नारायण बादोळकार

जायरात विभाग प्रमुख :

अनिल पै

छापणावळ :

एस. जे. हुंद्रे

रवि मुद्रणालय, कडोलकर गल्ली,

बेळगांव. फोन : २३०७९

छापपी आनी उजवाडावपी :

चंद्रकांत केणी

कुळागर प्रकाशन,

पो. बाँ. नं. ७८

मडगांव-गोंय-४०३६०१

मांडावळ

न्हंयचें तोंड / शशांक सीताराम / २

कळ्ळेंच ना / अभयकुमार / ५

लुओ पास्तर / शांताराम अनंत हेदो / ७

कोंकणोची आयची अवस्था / डा. पण्डरिनाथ भुवनेन्द्र / ९

धर्मानंद कोसंबी / पु. मं. लाड / १३

बालसाहित्य / डॉ अनंत भट / १६

न्हंयचें तोंड

— शशांक सीताराम

- शंवर वर्सा आयुष्य मरे तुका ! तुजेविशींच बुलयताले आमी. सत्कार खंय म्हरे तुजो, सदानंद. जीवोत्तम तेंच सांगतालो.
- करतात न्ही.
- करतात म्हळ्यार ? तुजो सत्कार जावपाचोच मरे.
- कित्याक रे बाबा ? आता आनी सत्कार करून घेवपाचे आसात ?
- तें आसूं. आयतानाक मरे ?
- ह्या न्ही फुडल्या.
- आमंत्रण बी आसतलें मरे आमकां ?
- हांव कसो दिवं ? अकवट करता सत्कार. ताणीच दिवपाचें तें. पत्रिका छापल्यात मरे ताणी.
- तें खरें रे. पुणून तुजें आपलें म्हूण—
- खरें सांगूं. हो सत्कार बी नाका आशिल्लो म्हाका. कित्याक रे ते सत्कार ? सत्कारान कितें मनीस व्हडलो जातलो ? आमचो अकवट फाटल्या दोन वर्सांसांन स्वातंत्रसैनिकांच्या अकसश्टी निमित्तान सत्कार घडयन हाडटा. आतां हांवेंच आडमेळीं कित्याक हाडचीं म्हूण हां म्हळें. अकवटाचो म्हूण करून घेतां ना जाल्यार
- बरो दबाज्यान जातलो म्हूण आयकला.
- दबाज्यान म्हूण आनी कितें ? वर्सपद्धतीवरीच.
- कोण येता ?
- मुख्यमंत्र्याक आफवचो केला.

X X X

- तुमचो झुजाऱ्यांचो अकवट सदानंदाचो सत्कार करता खंय न्ही ?
- हय.
- बरें केलें तुमी ?
- फाटल्या दोन वर्सांसांन चलता तें.
- साठी हुपिल्या जणअकल्या स्वातंत्र्य सैनिकालो सत्कार करतात तुमी ?
- सध्या हो तिसरो. फुडें पळवचें.
- पयशांचे कशें करतात तुमी ?
- अर्दे पयशे अकवराचे वांगडो वांटून घेतात अर्दे गांवांत पुंजावपाचे.

- अकाच वर्सा चड जाणाले सत्कार जाल्यार ?
- आमचे कांय जाण धोपराक वाशिंग बांदून बसल्यात. तांचे जातामेरेनच चलपाचें हें. मागीर—
- जावं सदानंदाचो नंबर लागलो.
- ताज्या प्रयत्नांक येस मेळ्ळें म्हूण.
- म्हणजे ?
- दोन वर्सा फाटीं ताणेच केल्ली ही सुचवणी. अकसश्टीक स्वातंत्रसैनिकालो सत्कार घडवन हाडचो तो. अकटोच नाशिल्लो रे. साठीच्या धडेर आशिल्ले आनीकय कांय जाण आसले. हे सगले आमचे खांबे. तांकां कोण भायर अडयतलो.
- अशें. तुमचे संघटनेतय चलता तर हें !
- आमकां लज दिसता.
- जावं, तुजोय नंबर लागतलो अकदीस.
- पळयतलो तूं !

X X X

- कोणूय कितेंय म्हूण. सदानंदाचो सत्कार जाता ही बरी गजाल. जावंकूच जाय आसलो.
- सुटकेखातीर थोडे त्रास काडले ना ताणें.
- त्याग केल्लो मनीस
- धाडशीय तसोच. भर दिसा दसऱ्यादीस पोलीस चौके-मुकार झेंड्यांचे तन्त्र (तोरण) बांदिल्लो मनीस तो.
- अकें फावटी पाकल्यांच्या दोळेमुकाल्यान पळून गेलो ना तो !
- खरें ?
- तुमकां कांय खबर ना रे तें. तुमी तेन्ना जाले नाशिल्ले दिसता. त्या सोबीपणसामुळांतल्या झिलांत टायमबांब, जिलेटीन, दारू मेळ्ळें. कोणेतरी फितुरी केल्ली ती. सदानंद शाणूमेस्त आनी दिगंबराचेर पुलिसांचो दुबाव हाडिल्लेवी ताणीच तें. अर्दफोंडावेल्लो पूल अडवपाचो तांचो बेत आसलो. पुलीस सदानंदागेर पावले. आंगणात पावले. हो बाणकसो घरांतल्यान धांवत आयलो. तांच्या आंगावेल्यान धांवत रानात नाडच जालो. फायरींग केलें ताणीं. लागली ना गुळीं.
- तेन्ना गोंय नॅशनल काँग्रेसचो हांगचो मुखेल तो. ताजे-कडसूनच सगल्यांक सत्याग्रहाविशीं सुचोवण्यो मेळटाल्यो.

- नाना गोरे, पिटर आल्वारीस, देशपांडे हांचेबरोबर वावरिल्ली मनीस हो.

- तो जेलीत गेल्यार हांगचे अर्दे काम थंड पडपाची परिस्थिती आशिल्ली. म्हूण ताका अटक जावची न्हय म्हूण ते लेगीत जतनाय घेताले.

- लग्नापयलीं चळवळींत आसलोच. लग्नाअपरांत अक म्हयन्याभितर परत पडलो मरे हो चळवळींत. घरच्यांनी कितलें समजायलें.

- चडशे जाण अकफावटी मार पडटरेच परते आनी जय-हिंदाक गेले ना. पुणून हो तसो न्हय

- कोपोस्तादेचो मनीस.

X X X

- सामको फटींग मनीस.

- हांवें अणभव घेतला मरे ताजो. स्वातंत्र्य सैनिकांच्या घरच्यांक वाटपाक म्हूण 'नॅशनल काँग्रेस गोंय' न पयशे घाडिल्ले हो म्हाका म्हूण लागलो पयली सगल्यांकडच्यान घराकडेन वचून रिसी-टेचेर सही घे म्हणून. आपूण मागीर तांका पयशे पावयतां म्हूण. हांवे सही पुजयल्यो. हाणे पयशे वाटलेच ना कोणेय विचारल्यार म्हंजेकडेन बोट दाखोवंक लागलो. हो अशें करतलो म्हण हांव जाणा ?

- अकूच न्ही. कितलोशोच गजाली आसात ताज्यो. सोसायटी काडून लोकांक नागयलें ना.

- आयकल्ले खरें.

- रिणाचे अर्ज हाणे भरप. पांचशें रीण काडूंक जाय जाल्यार हजार बरोवप. ते बापडे शिकनाशिल्ले. आंगठो मार म्हणिल्लेकडेन आंगठो माल्लो. पांचशे तांका दिवप पांचशे आपणाक. ताणी भरप हजार.

- अितले अडाणी तर रे ते.

- सदानंद चाप्टर रे. तो पचता थंयच असली नाटकां करता.

- पयरची अलेक्शनाची खबर कळळी मरे ? १५-२० दीस टॅम्पो- मोटरसायकल फिरयल्यो. तांका पयशे आजून ना. अलेक्शन जावन चार म्हयने जाले.

- टॅम्पो- मोटरसायकलबाले रावतात ताका.

- पयर बडोवपाचो खंय ताका.

- बडोवचे ना आनी कितें ? हजार मेळचे जाग्यार शंबर रूपय हातार अडयल्यार मनशाक राग येवचो ना.

- १४-१५ हजार रूपय तरी सदानंदान अलेक्शना खुस्तार बोल्सांत अडयले जातले.

- आरे पुणून दर वर्सा खंयच्याय ना खंयच्याच पार्टीचो अलेक्शन कंपेनर म्हूण ताकाच कसो चान्स पडटा.

- ताजेसारक्याकच चान्स पडपाचो तो. तुका व्हडल्याव्हडल्या फाटल्यान नाचूंक कळटा. ताचेखातीर चार पयशे मोडूंक कळटात ? सभासंमेलनांत मिरावूंक कळटा ? अलय.

X X X

कुळागर

- काल खंय गेल्लें तर गो तूं ?

- तिवच्यां गेल्ली आमी ?

- हरशींच मगो ?

- आमच्या हांगेलें स्वातंत्र्यसैनिक म्हूण येवपाचे पेंशन आजून पास जालें ना. त्याच कामाखातीर सदानंदागेर गेल्लीं.

- जालें काम ?

- जातलें म्हण्टा तो. पुणून-

- कितें ?

- मेळटा तो खावंक सोदता. दर म्हयन्याक अर्दे पेंशन ताका मेळटा जाल्यार तो काम करता. सांगतना पयशे आपणाक म्हणना वेल्यान सकयल मेरेन वाटूंक जाय म्हण्टा. आमी म्हणले, अक फावटीन ५००० दिवं आमी. तयारी ना ताजो. आनी अकल्या आमकां करता म्हणला गो पळोवया. तू कोणाक म्हणनाका.

- म्हाका खबर ना तर गो ? म्हजोच भावोजी तो. जाणा हांव.

- रागार जायनाका हां. लक्षांतच ना म्हज्या. पुणून आदरातिथ्य वरें केलें ताणे. तुगलो भावोजी म्हण सांगना खरेंच.

- तुमकांच न्हय. सगल्यांकडेन तशेंच ताजें. गेल्लो गेल्लो तांचे आदरातिथ्यच गायता. चार-चार दिसांनी सोयरीं तांगेर. हांजाल्यार बेजारतां आशिल्लें. पुणून तो. केन्नाच ना. तागेलें खाशेले पण तें.

- कुळागरय खूप आवडलें. कितल्या तरांची झाडां लायल्या गो ताणे. वेळची, काँफी, जायफळ, रबर. कितें ना म्हूण ना. आनं कितलें नितळ !

- खरें तुजें तो स्वता करता सगळें. झाडां हाडप, लावप आलेसांवळ करप, अदक शिपप. आपूणच घोळटा. अक मायतो बेकाबसचो ना. भुरगी कशीं झाडा वाडयता.

- तू कितें खरेदीक गेल्लें काय कितें गो. कपडे घेतले दिसता ?

- हय गो. सदानंद भावोजीलो सत्कार न्हय आयताराव निमित्त्य करून अक साडी घेतली. नाजाल्यार खंय येवन पडटा त्यो.

X X X

- पयरचे सभेंत मुख्यमंत्र्याआड सदानंददाद व्हडलें व्हडलें अलुयतालो मरे. मुख्यमंत्रीच भ्रश्ट जाल्यार भ्रश्टाचाराक पोसवण मेळची ना कशी ? व्हडले हातवारे करून अलुयतालो. तागेल्य सत्काराक मात्र तीच अतिथी.

- 'असल्या भ्रश्टाचारी राज्यांत रावचे परस ताजेआड झगडून कादयेंत रावप हांव पसंद करीन,' कितें अलोबप रे.

- लोक टाळयो वाजयतलो म्हूण समजल्लो दिसता. तागेलें कोणे मनार घेतलेंच ना.

- लोक कितें ताका वळखनात रे टाळयो वाजोवंक. हेरकडेन तरी खंयी वचून अलय. गांवांतच अलयता ?

- हाका भ्रष्टाचारी मुख्यमंत्री चलना, सरपंच चलता.
- आनी सरपंचाक धरल्यार हे निशेदसभा घेतात. निशेद सरपंचाचे करात मरे ताका धडो म्हूण सरकाराचो कित्याक ?
- सरपंचान सोऱ्याचे स्मगलींग केल्यार तो भ्रष्टाचारी न्हो. धरपाक गेल्लो चोर !
- हांसचे काय रडचे रे हांका.

X X X

- लोकांली करता तो कामां. तितलें वजन आसा ताजें. सदानंदालें रे.
- ह्य तर. कितले जाणांक लायले पळय मरे ताणे शिर्विशेक. बाबुलो प्रकाश, दत्तालो देवू, प्रभाकर सगल्यांक ताणेच लायिल्ले.
- तसो हातय फुडें करता.
- तें जावं आजकाल कोण घेना. काम जाता जाल्यार दिवंक कितें ?
- तो तालुका ग्रांभुंड जावन पडलो ना, तो ना जाल्यार हांगा जायना आनी अितलेबेगीन तर जायचना. रखडत भुरता आशिल्लो.
- सरपंच सुटलो खंय मरे. सदानंदानच सोडयलो खंय. PSI ची ट्रान्सफर खंय.
- मंत्री-संत्री सगले बळखीचे रे ताज्या.

X X X

- आज स्वातंत्र्यसैनिकांक पळयल्यार त्यावेळार हाणीच चळवळ केल्ली हाजेर विस्वास बसना न्हो.
- मदींचशें कित्याक येवजलें तुका ?
- सदानंदाच्या सत्कारावेल्यान याद जाली. हाणे त्यावेळार गोंय हालयलें. आता हागेली चली पणजी हालयता. हाज्यान कांय करूं जायना.
- खरें. केन्नाय पळयल्यार कोणा ना कोणाबरोबर भोंविल्लें दिसता.
- अितलें सरळ कशें सोडलें ताणे ताका ?
- कितें करतलो ?
- कितें करतलो कितें ?
- ताका कांय खबर नासुंये.
- आमकां हांगा घराबशिल्लेकडेन बातमी कळटा आनी बापायक कळना ?
- चल्यान T Y क कॉलेज सोडलें तेन्ना कितें केलें हाणे ? बापायक खाता कोण ?
- चल्याक झेताची सिव्हिस मेळोवन दिली तशी हाकाय अेक कोणी मेळोवन दितलो.
- जावं सदानंददादान घरांतय स्वातंत्र दिलां म्हणचे पडलें. खरो स्वातंत्रसैनिक.

-४-

मेसर्स अनंत नरसिंह नायक असोसिएट्स

मडगांव-गोंय.

☐ तार : बाबू

☐ फोन : ऑफिस : २२१७१, २१३३५
घर : २२३१२

✽ मुडीस च्या ✽ प्रेस्टीज प्रेशर कूकर ✽
✽ क्वालिटी बिस्कीट आनी बाऊन्स दूध पावडर ✽
ह्या उत्पादनाचे गोंयचे एकमेव वितरक

कळ्ळेंच ना

— अभयकुमार

गिरीशान दार खटखटायलें तशें कोणेतरी दार उगडलें आनी तीन-चार धुल्लान भरिल्ल्या भुरग्यांनी भायर येवन ताका वेंग मारली. एकट्यान तर गिताकूय वेंग मारली आनी गितान एकदम किळांच मारली. ताची किळांच आयकनाफुडें गिरीशान त्या भुरग्यांचेर एक घेंगसो घालो आनी तांकां घरांत धावडायलीं. सदांच मोगान वागपी गिरीशाक आज कितें जालां तेंच तांकां बाबड्यांक कळ्ळें ना.

‘ही मगो म्हज्या भावालीं भुरगीं.’ गिरीश गिताक सांगतालो पूण ताचें लक्ष गिरीशाल्या उतरांकडे आसलेंच खंय? तें पळोतालें आपली चुरिल्ली साडी. त्या वेंग मारिल्ल्या भुरग्यांचो हात लागून साडयेक दाग पडिल्लो. गिरीशालें लक्ष थंय गेलें तशे ताणें बांसांतलो लेंस काडलो आनी साडयेवेलो दाग पुसचो यत्न केलो पूण तो दाग वचपासारको नासलो. तो घट्ट साडयेक वेंग मारून बशिल्लो.

गितान गिरीशाल्या तोंडाक पळेलें. साडयेक दाग पडलो हाचें ताका कांयच दिसूंक ना म्हणपाचें गिताक कळ्ळें. आपणाले इतले मोलादीक साडयेक दाग पडला तें पळोवन गिरीशाक मातूय वायट दिसूंक ना हाचेंच गिताक दुख्ख जालें.

‘भितर येवचें मनांत ना काय कितें?’ गिरीशाल्या उतरांनी गिता जाग्यार आयलें आनी ताचेफाटल्यान सालांत भितर सरलें. एक बायल भितरसून पदराक हात पुशीत भायर आयली.

‘ही म्हजो व्हनो.’ गिरीशान गिताक म्हळें. ‘आनी व्हनये हें गिता जाचेविशीं हांवें तुका सांगिल्लें न्हय तें हेंच ’ ताणे तांची वळख करून दिली.

‘बसोवन घे आं ताका, हांव च्याक दवरतां.’ म्हणत व्हनी पदराक हात पुसतूच भितर गेली.

‘बस मां, हांव रोखडोच आयलों.’ म्हणत गिरीशूय भितर वचूंक गेलो.

गितान चारिवाटांनी नदर भोंवडायली. शेणाची जमीन, शेणान सारयल्ल्यो वण्टी. वयर नळ्यांक कितलो तरी घयरांव.

सगळेकडेन धुल्ल. ताचें मन ह्या घराची तुलना आपणाल्या घरावांगडा करूंक लागलें. ताका बापायच्या उतरांची याद जाली. बापायन ताका म्हणिल्लें, ‘गितां, कोणायवांगडा लग्न जाल्यार म्हाका कांयच दिसचें ना. निमाणें संवसार तुका करचेलो आसा पूण जो कोण पळेतलें तो आमच्या तोलमोलाचो मात पळे’

आनी गितान जाप दिली, ‘पपा हांव ल्हान ना आतां. म्हाका सगळें कळटा.’ आनी पपाचें ताच्या बापायचें तोंड बंद जाल्लें.

गिताक त्या खिणाचो आतां उगडास जालो आनी मनांत विचार आयलो, ह्या घरांत संवसार थाटप? सगळो जल्म ह्या घरांत काडप? ह्या धुल्लांत जीण सारप? कशें जमतलें तें म्हाका?’

‘तूं अजून उबेंच?’ गिरीशाल्या उतरांनी तें भानार आयलें. ‘कसलो विचार करता? हें आमचें गरिबांचे घर. यो तुका आतां म्हजी कूड दाखयतां.’

तें ताचेवांगडा भितर गेलें. अस्ताव्यस्त कपडे, सगळेकडेन धुल्ल. ताचें लक्ष बाज्जेर गेलें. पोत्री केन्नाचीतरी बाज्ज. वयलीं फळीं बरगल्लीं. ‘ही आमच्या जाण्टेल्यांची बाज्ज. कितल्योतरी पिळग्यो हे बाज्जेर न्हिदल्यात. म्हजो बापूयलेगीत हेच बाज्जेर न्हिदतालो. ‘गिरीश ताका ते बाज्जेची व्हडवोक सांगतालो तर गिताच्या कपलार मिरयो पडिल्ल्यो. ‘ह्या असल्या घरांत आपणें संवसार करप?’ हो एकूच प्रस्न ताका सतायतालो.

ताका दिसलें गिरीशाली नदर चुक्रोवन हांगच्यान पळून वचचें. परत आनी हांगा पांय दिवचो न्हय. हो धुल्ल आपणाले नदरेक पसून नाका. आपणाच्यान तो सोसूंक जावचो ना. हांव हांगचे न्हयच... हांव हांगचे केन्नाच नासलें.

गिरीश ताका विचारतालो, ‘वोगी कित्याक, आवडलिना म्हजी कूड?’

‘ही तुजी कूड?’ आडुल्लेवरो ताणे म्हळें.

‘हय. आजमेरेन म्हजी आसली आतां आमची जातली.’ तें कित्याक आडुल्लें तें लक्षांत घेनासतना त्या आड्डुपाचो वेगटोच अर्थ लायत ताणे म्हळें.

‘कितलो अस्ताव्यस्त रे तूं’ गिताच्यान उलयलेबगर राव नजो जाल्लें.

‘ए, म्हज्यो चुको काडूं नाका आं. आतां तूं तशे हांगा आयलें म्हणजे जाय तश्यो तुका मानवता ते तरेन सुदारणा कर.’ ताचो हात हातांत घेत गिरीशान म्हळें.

ताचो हात तसो गिरीशान कितलेफावट तरी हातांत घेतिल्लो. पूण आज ताका दिसलें, गिरीशाच्या हाताक धुल्ल आसा आनी त्या धुल्लान तो आपणालो हात म्हेळो करता. ताणे बेगोबेगोन आपलो हात ताच्या हातांतसून सोडोवन घेतलो.

‘कोण ना गो हांगा आमकां पळोवंक.’ ताणे लजेन हात फाटीं घेतला हे समजुतीन गिरीशान म्हळें.

पूण गिता मात गंभीर आसलें. ताका केन्ना एकदां हांगच्यान

गेल्यार पुरो जाल्लें.

‘बाकीचें घर दाखोवचोना?’ गितान थंयच्यान भायर सरचें नदरेस ताका विचारलें.

‘दाखयतां मगो, चल.’ तो अजून आपल्याच नादांत आसलो. तें मोन्यानी ताच्या फाटल्यान चलूंक लागलें.

‘ही म्हजी वाचपाची कूड. हांवें तुका सांगिल्ले पळे तें हें जनेल. तुजी याद जाली म्हणजे ह्याच जनेलांत वसून हांव रात-रात चंद्रीम पळेतां. तुका चाझे आवडटा न्हय? हांगच्यानूच पळोवंक मेळटलें तें. आतां हांव काय जनेलांत बसचोना. घरांत चंद्रीम आस-तना मळबांत कित्याक पळोवप? तुका थंय वसून जाय तितलो वेळ चाझे पळोवंक मेळटलें.’ तो उलोवपाचो थांबलो आनी ताका पळो-वंक लागलो; ताच्यो भावना जाणून घेवपाक पूण ताच्या तोंडार कसलेच भाव दिसले ना.

‘जनेला सकयल हांवें रातराणी रोयल्या. रातचें तशें जनेल उगडलें, तिचो वास कूडभर जाता.’

तो एकसारको बडबडत आसलो पूण ताचें बडबडप गिताचे तकलेवेल्यान वतालें. तें फकत एकाच गजालिचो विचार करतालें, ह्या घरांत रावप कशें? जिवीत हांगा सारप कशें?’

‘चल, रानचीकूड दाखयतां.’ म्हणत तो मुखार गेलो. मनांत नासतनाय गिताची पावला मुखार पडलीं. रानचीकुडिदारांत पावल्यां मात, गिरीशाची व्हनी आड्डली, ‘जातें भायर, जोतें भायर.’

गितान कच्च करून आंग काडलें. गिरीशाच्या पांयाक काय

जोतें नासलें. म्हणजेच तिणें गिताक जोतें काडूंक सांगिल्लें. गितान घरांत केन्ना जोतें काडलेंना. आनी हे शेणाचे जमनीर जोतें काडून उगड्या पांयांनीं भोंवप? ताचें आंग शिरशिरलें.

गिरीशान ताचेकडेन पळेत म्हळें, ‘आतां तूं ह्यां घरचें जातलें म्हण्टकूच हांगचे आचार-विचार तुवें पाळूंक जाय. चल जोतें काड आनी रानचीकुडींत यो.’

ताणे जिवार येवन जोतें काडलें आनी भितर सरलें. व्हनीन पाट मांडिल्ले. ‘बस’ तिणें म्हळें आनी केन्नाच पाटार बसूंक नकळो आशिल्लें गिता पाटार वसलें. ताका दिसलें आपूण हे मातयेभरवण जातलें, परतें आनी हांगच्यान भायर पावचें ना. व्हनीन दिल्लो धुंवरेल्ल्या वासाचो च्या कसोतरी ताळ्यांत रकोवन तें बेगीबेगीन भायर सरलें.

लहवूच आवाजान ताणे गिरीशाक विचारलें, ‘आमी दुस-रेकडेन रावल्यार जावचे ना?’

‘दुसरेकडेन दुसरेकडेन खंय?’ गिरीशान अजापान विचारलें.

‘हांवें पपाक सांगल्यार पपा म्हाका ब्लॉक घेवन दितलो.’ गितान जाप दिली.

‘भाईक, व्हनीक सोडून, हें जाण्टेल्यांचे घर सोडून दुसरेकडेन वचप? कशें जातलें तें?’ गिरीशान म्हळें आनी ‘कशें जातलें तें, हें उतर गिताच्या काळजाक तोपलें. ताका दिशिल्लें गिरीश आपलें आयकतलो. आपूण सांगता तशें करतलो पूण तशें घडलें ना. ताची स्थिती वादळान तुटिल्ल्या वाऱ्यावांगडा फिरत वतल्या एकादद्या पानावरी जाल्ली. ताचीं सपनां भंगलेलीं.

गिरीश विचारतालो, ‘आवडलेंना आमचें घर?’ आनी तें विचार करतालें, ‘हेंच घर पळोवंक आपूण इतलें आशेल्लें? हेंच तें घर जें आपणाक दाखय म्हण आपूण ताचेकडेन हट्ट धरतालें. हेंच तें घर... हेंच तें?’

‘वोगी शें १ कांय उलयना. कितें जालें?’ गिरीश ताका विचारतालो तरी तें वोगीच आमलें.

ताच्या तोंडावेलें चाझें बावून थंय आतां काळोख जाल्लो. दर्याक सुकती येवन ल्हारां आटिल्लीं.

हें कशें घडलें गिरीशाक कळलेंच ना.

X X X

भुरगीं दारांत उबीं रावन ताका पळेटालीं. गिरीशावांगडा कोणूय आयलो म्हणजे तांका म्हण्यांत काडटालो. कोणूय एकाद्रो चाकलेट दितालो आनी घरांतसून वतना तांची पापी घेतलेबगर वच नासलो. पूण आज तांकां नवो अणभव मेळिल्लो. नव्या आयिल्ल्यान म्हण्यांत काडली नाच वेल्यान गिरीशान मात तांचेर धेंगसो घाल्लो. अशें कित्याक जालें? आजवेर फकत मायाच करपी काकान आज धेंगसो कित्याक घालो? ह्याच विचारान, बाविल्ल्या तोंडान ती उबीं आसलीं. तांकां ह्या नव्या सोयऱ्याचो आनी वांगडा गिरीश-काकाचोय राग आयिल्लो. पूण हें अशें कित्याक घडलें कोणाक कळलेंच ना.

-6-

रुग्ण्यांनीं वाखाणलेली आमची नवी

स्कॉच टेरियर व्हिस्की

संवसारांतल्या खंयच्याय व्हिस्कीपरस बरी

अशी मान्यताय मेळिल्ली

RHEAA DISTILLERIES

NUVEM - SALCETE-GOA

लुओ पास्तर

- शांताराम अनंत हेदो

१८९९ ह्या वर्सा फ्रांस देशांत अेक आकांताची धाम आयली. शेतकाऱ्यांली आनी दुदाचो धंदो करतल्या लोकांली मेंढरां एका-फाटल्यान एक मरूंक लागलीं. फ्रांस देशांतच न्हय तर रगियांत आनी जर्मनींतय ही धाम पातळ्ळी. मेंढरां तर जालींच; पूण बोकडां आनी गोरवांय हे लागीन फडफडून मरूंक लागलीं. रोग अितलो घातमारो की ताचो वसो केन्ना येता तेंच कळनाशिल्लें. लोकांनी गांवठी वखदां करून पळेलीं, गोरवांच्या वैजांक हाडले पूण कांयच अपेग जालो ना. लोक चिंतेत पडले. अितले मजगतीं अेका जाणट्या शेतकाराक पास्तर नांवाच्या अेका मनशाचो उगडास जालो. हाचेपयलीं ताणें रेसमाच्या किड्यांक जातल्या अेका भिरांकूळ रोगाचें वखद सोदून काडिल्लें आनी अशे तरेच्या वखदांक आनी सोदांक लागून ताची चोंयवटेन किर्त जाल्ली. सगल्यांक ही सुचोवणी मानवली आनी सरकारा वरवीं ताणीं बेगोबेग पास्तराक आपोवणें धाडलें.

परिल्ल्या दिसा पास्तर, बोस (Beauce) नांवाच्या त्या खेड्या गांवांत आयलो. ताणें रोग जाल्ल्या मेंढरांची तपासणी केली

कुळागर

आनी त्या दिसांनी रोगान मेल्ल्या मेंढरांच्या आंतकड्यांचे कुडके घेवन तो पारिसाक गेलो. पारिसांतले आपले प्रयोगशाळेंत कांय दीस मेरेन ताणें अुबगनासतना बारकायेन अभ्यास केलो; आनी त्या भिरांकूळ रोगाचे जंतू सोदून काडले. ह्या जंतू पासून ताणें लस तयार केलो आनी ती घेवन जो परत त्या गांवांत आयलो. ही लस मेंढरांक तोपची अशें ताणें थारायल्लें. शेतकार ताची वाट पळेतलेच. मेंढरांक रोगाचो वसो येवचो न्हय देखून आपूण तांका लस तोपतलों अशें ताणे तांका सांगलें.

हें आयकून शेतकार गोंदळांत पडले. अितलेंच न्हय तर कांय दोतोरांनी पास्तरांची फकाणांय केलीं.

रोग जावंक नाशिल्ल्या मेंढरांक रोगाचे जंतू तोपप म्हळ्यार तांकां मारूनच अुडोवप ! दोतोरांनी म्हळें. शेतकारांक आनी हेर सगल्या लोकांकय तशेंच दिसतालें.

‘ ना, मेंढरां मरचीं नात. पास्तरान निच्छेवान म्हळें. तांकां रोगच जावंक पावचोना.

आनी अितलें सांगून पास्तर ओगी रावलो ना. ताणें साठ मेंढरां जमयलीं आनी पंचवीस पंचवीस जाणांचे दोन भाग केलें. अुरिल्लीं धा कुशीन दबल्लीं. मागीर, पयल्या पंगडांतल्या पंचवीसय मेंढरांक ताणें सगल्यां हुजीर फावो तितली लस तोपली आनी जमिल्ल्या सगल्या लोकांक सांगलें,

‘ आतां जिस्त बारा दिसांनी दुसऱ्या पंगडांतल्या मेंढरांक हांव खर प्रमाणांत लस तोपतलों आनी तीं व्हासीन करूंक नाशिल्ल्यान मरतलीं. तशेंच हांव पयल्या पंगडांतल्या मेंढरांकय तेच तरेची लस तोपतलों. पूण पयलीं व्हासीन केल्ल्यान तांकां कसली बादा जावची ना. तीं अुरिल्ल्या धा मेंढरां अितलीच बरीं अुरतलीं. ’

तेराव्या दिसा त्या गांवांत पास्तरालो प्रयोग पळोवंक व्हडले व्हडले दोतोर, सरकारी जाळवणदार, शेतकार वेपारी असो खूब लोक जमलो. पास्तरान पयलीं सांगिल्लें ते भाशेन दुसऱ्या पंगडांतल्या पंचवीसय मेंढरांक खर प्रमाणांत लस तोपली आनी म्हळें. ‘ हीं मेंढरां अेक दोन दिसांनी मरून वेतलीं. ’ तेचभाशेन पयल्या पंगडांतल्या सगल्या मेंढरांक तितल्याच खर प्रमाणांत लस तोपून म्हळें. ‘ हांकां पयलीं व्हासीन केल्ल्यान जी बरी अुरतलीं तांकां रोगाचो वसो येवचोना वा कसलोच बादिकार जावपाचो ना.

आनी तशेंच जालें. दोन दिसां अुप्रांत म्हळ्यार २ जून १८८२ ह्या दिसा व्हासीन करूंक नाशिल्लीं दुसऱ्या पंगडांतलीं सगलीं मेंढरां फाटोफाट मरून गेलीं आनी व्हासीन केल्ल्या पयल्या पंगडांतल्या पंचवीसय मेंढरांक कसलोच बादिकार जायनासतना तीं भोव बरीं अुल्लीं.

ह्या सोदाक लागून पास्तराली किर्त सगल्या येवरोपभर जाली.

आयज देवी, कॉलेरा, तिफोयदि, क्षय, पोलियो बी रोगांची बादा जावची न्हय म्हणून व्हासिनां करतात तांचे मूळ पास्तराल्या ह्या सोदांतच आसा.

X X X

लुओ पास्तर हाचो जल्म फ्रांस देशांतल्या 'दोल' (Dole) नांवाच्या गांवांत २७-१२-१८२२ ह्या दिसा जालो. ताच्या बापायचें नांव जां जुझेफ पास्तर. ताचो धंदो चामडीं कमावचेलो आशिल्लो. ताची आवय येतियेनेत घरचो वावर करताली पिरायेक फावोसारकी ताची वाड घसघशीत जायनाशिल्ली. मोटवोसार, आंगान बारीक, पूण पिटपिटीत आनी काटक. आनी सांगपासारकी गजाल अशी की तागेले दोळे अजापच करिसारके आशिल्ले. ताका अेका दोळयान खंय खूब पयशिल्लें दिसतालें, जाल्यार दुसऱ्या दोळयान खूब बारीक वस्तू दिश्टी पडटाल्यो. ह्याखातीर सगले लोक म्हणटाले :

‘ जें पास्तराक दिसना तें कोणाकच दिसपाचें ना ! ’

मुळावें शिक्षण जातकच पास्तराक ट्रेनिंग कॉलेजींत घालो आनी हो कोर्स ताणें अितले बरे भाशेन सोंपयलो की पारीसचे अेके फांकिवंत कॉलेजींत ताची प्रोफेसराच्या जाग्यार नेमणूक जाली. तो शिकयतालो आनी त्याचबरोबर आपूणय शिकतालो. हे खातीर कॉलेजीचे प्रयोगशाळेंत तो दीस रात तरेकवार अणभव घेतालो. अिल्ली अिल्ली पास्तराची येवरोपभर नामना जायत चल्ती आनी जर्मनींतल्या स्ट्राजबुर्ग युनिव्हर्सिटींत ताका भोवमानान आपोवन व्हेलो. युनिव्हर्सिटिचो डायरेक्टर ताच्या वावराचेर आनी गिन्यानाचेर अितलो भाळ्ळो की ताणें पास्तराक अेक दीस आपल्यागेर जेवणाक व्हेलो आनी फुडें आपले धुवेचें ताचेकडेन लग्नच करून दिलें.

With Best Compliments From :
**ONLY THE BEST MAKE HISTORY
HERSONS**

(THE FIRST NAME IN SPRINGS)

Herson is known for quality, Thear of reliability has been by making product which meets The Sringent Standard of Original Equipment Automobile Manufacturers.

When You Need Springs Ask For Hersons.

Hersons (India) Steel Industries

OFFICE :

Nandanvan Apartments,
Luis de Miranda Road,
Margao-Goa.

FACTORY :

Shed No D2-26,
St. Jose de Arael,
Margao Industrial
Estate,
Margao-Goa.

HERSONS Telex : 196-205
Phone : 22975 21246

स्ट्राजबुर्गक सावन पास्तराक फांसांतले 'लील'चे व्हेलो अुनिव्हर्सिदादींत आपोवन व्हेलो. थंय सायन्सिचो प्रोफेसोर आनी अुनिव्हर्सिदादिचो मुखेल जाळवणदार अशा दोन जाग्यांचेर ताची नेमणूक जाली. 'लील' हें अेक व्हडले वेपारी शार जाल्ल्यान पास्तराक थंय तरेतरेचे सोद लावपाच्यो संदी मेळ्ळ्यो.

दुदाक जी आंबटसाण येता आनी तें विटकळण जाता तें तातूंत अपुरासतल्या सुक्षीम जंतूंक लागून हो म्हत्वाचो सोद ताणें हांगाच लायलो. ताचेर अपाय म्हणूक ताणें तें बोंबाडे येसर खन-खतायलें. पळेल्यार, ताणें येवजिल्लें तशेंच घडलें. ददांतलें सगले जंतू मरून गेले आनी तें भंगलें ना. अशे तरेच्या निवळ दुदाक 'पास्तरायझड दूद' अशें म्हण्टात.

अशे पास्तरान तरेकवार सोद लायले.

पूण तागेल्या सगल्या सोदांचो कळस म्हळ्यार पिसावळ्या सुण्याचो विखार ना करून अुडोवचेलो सोद.

खूब काळमेरेन ताच्या मनांत ह्या रोगाचेर वखद सोदून काडचें अशें घोळटालें आनी ह्या संबंदान ताचे नेटान प्रयत्नय चालिल्ले. अखेरेक ह्या जीवघेण्या रोगाचेर व्हासीन सोदून काडपांत ताका येस मेळ्ळें

अेक दिसा अेक बायलमनीस आपल्या बरोबर अेका भुरग्याक घेवन पास्तराले प्रयोग शाळेंत आयलो. तिणें आकांतून म्हळें :

‘ आमी खूब पयस सावन आयल्यांत. म्हगेल्या ह्या भुरग्याक दोन दिसापयलीं अेक पिसावळो सुणो चाबलो. शाळेंत वतना तो ताच्या अेकदम आंगार आयलो आनी ताका घांस काडलो. भुरग्याचे नांव जुझेफ मेयस्तेर ! ’ आनी ती घुसमटून रडूंक लागली.

पास्तराचें मन कळवळ्ळें. ताणें फावो ते अपाय घेवंक रोखडोच आरंब केलो. खूब खूब विचार केलो आनी आपणें सोदून काडिल्लें व्हासीन ताका तोपलें. ह्या व्हासिसाचे परिणाम मोनजातिचेर कशे जातात हे तो जाणां आशिल्लो. पूण मनशाचेर कशे जायत हाच्या संबंदान तो दुवावांन आशिल्लो. ताणें भुरग्याचेर बारीक नदर दवरली आनी मनाचो धीर करीत ताका तें दिसपट्टें दिवंक लागलो.

अशे तरेन अेकवीस दीस ताणें हो अपाय चलयलो जुझेफ मेयस्तराक मारिल्ल्या घांसाचे फाड अिल्ले अिल्ले भरून येवंक लागले आनी निमाणें ते साप्प बरे जाले. भुरगो निवळ्ळो. ताची आवय खुशालभरीन जाली आनी पास्तराकय वरें दिसलें.

१८८५ तले हे घडणुकेन पास्तराचें आनी जुझेफ मेयस्तेरचें नांव अखल्या संवसारभर गाजलें. फ्रांस सरकारान पास्तराचो खूब भोवमान केलो आनी 'अस्तित्वूत पास्तर' नांवाची अेक व्हड प्रयोगशाळा बांदून ती ताच्या मुवादीन केली.

मनीसकुळयेचेर शिमेभायर अपकार करून दवरपी हो व्हड मनीस १८९५ त सोंपलो ! पूण आपल्या भोव मोलादीक सोदांच्या रुपान तो सासणाचो जितो आसा !

कोंकणीची आयची अवस्था

— डा. पण्डरिनाथ भुवनेन्द्र. ज

(हो एक मद्रसाक वासु करतल्या मुशिक्षित वैज्ञानिकालो स्वन्ता अभिप्राय)

१) बापां प्रश्न-पोल्यारि थापट

एकदा एक मंगळूरकार केरळसंचाराक गेल्लो. वाटेरि ताका कोंकणी भल्लूचो एक संगति मेळ्ळो. अर्ध हस्तमुद्रेन अनी अर्ध तोंडान उल्लोवून संभाषण करताले ते. केरळीया लागीं मंगळूर-कारान निमगिलें ' तुमकां कितले बापां आसती म्हण. केरळकारान परत मंगळूरकारा कण्सलार एक फुट्टेयलें. कारण-बापा म्हळ्यार केरळान्तु ' बापूसु ' (father) म्हण संजत, किन्तु करणाटकांतु ताजो अर्थ ' बापूलो ' (paternal uncal) म्हण आस.

एक फत्तां मंगळूरकार गेल्लो एक केरळीय 'सोपु' (soap) घेवंच्याक आंगडीन्तु चमकलो. आंगडिकारा लागि सौकापुळि दी म्हण सांगलें. तो समान आंगडीन्तु ना म्हण जवाब मेळ्ळी. तश्चि दोनि, तीनि आंगड्यो तो चडून देवलो. चोवते आंगडीन्तु ' कोची रडणे ' (nonsensical talker cochin म्हण आडनांव आपेयलें. एकदेशाची कोंकणी आनी एक देशाक संजना. कोंकणांक कोंकणो परकीष्टु (foreigner) जाल्लो.

कोंकणी उल्लोवंचे सुमार पंचवीस लक्ष जनां, गोयांतु (११ लक्ष), कर्नाटकांतु (१ लक्ष), आनी केरळांतु (२ लक्ष) अशे वितरण जावून आसाय. ही भास उल्लोवंचे सारस्वत, क्रिस्त-मांचे, मुसलमान, वाणी (tradesmen), सोन्नार (goldsmithes), कासरांचे (bronze workers), कुम्बार (potters), कुणबी (farmers), नायते (araly), भण्डारि (distillers) इत्यादी अनेक वर्ग आसाय. ते सर्वे रत्न-गिरि जिल्लायूनु दक्षिणारि रावताती. दक्षिणांतु कन्याकुमारी पर्यन्त

कोंकणीचो उल्लो आयकुयात. रत्नगिरी जिल्लांतु भासेक 'कुडाळी' म्हळ्ळेल्या अपरिचित नांवांन आपेयताय. एक समूहान्तु उल्लोवंच्या भाशे रिती इतर समूहान्तु उल्लोवंच्यांथूनू वित्यासु येवून आसा. गौडसारस्वतांली भास क्रिस्तमांगेल्या भाशेंतूनू विंगडी दिस्ता. कुणबी सोन्नार इत्यादी जनां कोंकणी भाशेची उपबोली उल्लेयताती. पोर्तु-गीज हे भाशेक ' ब्राह्मणांगेली कानरीस भास ' (Lingua Brahminica Canarim) म्हण आपेयताले. हे नाव फक्ता एकिचूकि, कारण कोंकणी ब्राह्मणांगेली मात्र न्हय; कोंकणीकय द्राविड भाशेकय कांय व्होडू संबन्ध ना.

इतरेतर देशांचे कोंकणी भित्तरी वय्याकरणीक, शाब्दीक, आनी उत्तरावळीचे वित्यास खूब देकू पडताती. कोंकणी भास अशिश छिद्र पावंच्याक दोन कारणां आसात :

(a) सारस्वतांक आपण्यांगेल्या कोंकणीक एक लिखित भास करूक पुराणकालांतुनु उमेद ना जाल्ली युगयुगांतल्यान कोंकणी बोली जावूनूच वांचली. बोलीन्तु शब्दभेद, उतरावळीन्तु अपभ्रंश, व्याकरणहानी इत्यादी परिणाम सरसरीत येवूंक अवकाश आस; उदा :- बारा वरसानन्तर हावें १९८३-न्तु केरळाक वच्यानीक, क्रियेचि उत्तमपुरुस भाविकालरूप परतलें जावून दृष्टि पडलें. दोन (shall give), येन (shall come), खायन (shall eat) इत्यादी क्रियापदां, दीवीन, येवीन, खायीन अशिश चूकी करून उच्चारु करताले.

(b) देशी भासांची वाक्यां कालान्तरे कोंकणीन्तु रिगलीं करणाटकांतु कन्नड अनी तुळू उतरां (उदा : तोगु (below), गोत्तु (know), गदो (corn field), बीगु (lock), गाळिपाटु (kite) इत्यादि) अनेक रिगलीं. केरळांतु तश्चीच मलयाळ वाक्यां (पक्षे (but), ब्रुद्धिमूट (worry), नेरा

(straight), मुल्लो corner अडिम्भान (foundation)
 खेळव (expenditure), नोट्टं (sight) इत्यादी) रिगलेलीं
 आमाय. गोमन्त कोंकणीन्तु मराठी वाक्यां रिगल्यांक लेक ना (मुमार
 ६० टक्के). सर्वसम्मत पुराण कोंकणीक उद्धार करप विना कोंकण
 लोकांक ऐक्यत्व मेळूक ना. ताचे खातीर देशदेशांतुल्यो उत्तरावळीयो
 पुंजावुच्याक आमा; अनन्तर भाषाजानीयानि मत्तें दीवून आवश्य
 नानिल्लीं देशी उतरां वेंचून उड्डेयुंका (शिवाजी महाराजान
 मराठी विशयांतु केल्लेले रीतीन) भाशेच्या दृढत्वा खातीर व्याकरण
 आनी शब्दकोश रचना अत्यावश्य पडता

२) कोंकणीचे पुराण रुपविशेश खरडून उड्डेयले:-

कांय हजार वरसां फुडे परशुरामान निरहतांतु (Tiruhutin
 Behar = Hithila) आसिल्या मसमण्टि (३) मारस्वन
 कुटुंबांक हाडून कोंकणपुरांतु वासु करयलो खंय at salcette =
 साण्टि), तांगेलि पुराण कोंकणि गौडदेशाचे माधी, पालि, बंगाळि,
 श्रीरामि, पैशाचि, अपभ्रंश इत्यादी प्रकृतां लागि सहवामु करुन
 थोडे विशेष (peculiarities) प्राप्त जालि. उदा: (a) कोंकणीचि
 नावाक्यां भूरिपक्ष स्वरान्त आसलि (with vowel desinences)
 लतशिश: रामु (उकारान्त) घोडो (ओकारान्त) सूर्णे (एकारान्त)
 वाति (इकारान्त), दुद्दी (ईकारान्त),

(b) कोंकणीन्तु ' ए ' आनी ' ओ ' - हे स्वरांक ह्रस्व मात्र
 न्हंय, दीर्घोच्चारण लागि आस (संस्कृतांतु दीर्घोच्चारण मात्र)
 कोहारि प्राकृतायूनु मेळ्ळो विशेष हो.

(c) नासिकोच्चारण (nasalism) खूब आसलें. ह्रस्व-
 स्वरांचे (short vowels) विमर्जनीयोच्चारणान (by stress
 accut on short vowels), दीर्घस्वरान्तूना तांका विशद
 करतालि.

(d) संवृत (closed) अ उच्चारु करताले. विवृत
 (open) ' ओ ' - वा रीतीन उदा:- (अनन्तु) आनोन्तु, (अरविन्द)
 ओराविन्दु. हो एक गौडदेशाचो विशेष हे विशेष आजीय
 करणाटकान्तु आनी केरळांतु चळवणेरि आसति विन्तु गोंयांतु ' नावी '
 कोंकणीन हे खरडून उड्डेयले. ' राम ' आसलें ' राम ' केल्लें. हें एक-
 वचन की बहुवचन म्हण कळक ना. बोटि (Boat) आनी बोट
 (fuiger) - ही दोनीय एक उत्तरान ' बोट ' अशिश सुचयताय.
 पेरी (Guaya tree) आनी ' पेर ' (guava fruit , - हे
 दोनीकय गोंयांतु एक नाव, ' पेर ' म्हण. तेलि लेकान सालि (skin)
 आनी सालो (Tpper cloth) - साल

विमर्जनीय शब्दु परघालून स्वरां दीर्घ केल्लि. वःप (father)
 → बापा जालें, पःळें (cradle) → पाळें जालें. (हन्तु अर्थ
 विन्यासु संभवेत) .

संवृत ' अ ' उच्चारु नाश करुन, ताजे बदलाक ' ओ ' बरेयताय.
 भाशेचें हे पुराय विशेष नाश केल्लेले एक अक्ष म्य अपराध.
 भगर्भान्तु खण्डून काडिल्या एक पुरावस्तूचें (antique) अपार

मोल ताच्या कळंबीक (rust-patina) सावून आमा. कळंबी
 घागून उड्डेयल्यारि, पुरावस्तूचें मोल केवळ तांब्या (copper)
 मोल जातलें. कोंकणीचें पुराविशेष पुस्तिल्या निर्मिती, सेजार
 भायो, मराठी आनी हिन्दी खाणि मारकें मेळ्ळें, किन्तु ताका लागून
 व्याकरण विकृत जाल्लें.

३) कोंकणीक गिळचे उद्यम :-

चीनिभास मराठीचि बोली ?

चारि वरसां फूडे पूर्णे डेक्कण कोल्लेजान्तु (Deccan
 College, Poona) एक पुस्तका नांव ' Marathi Dialect
 of Cochin ' म्हण पळोवून हावें अतिशयु पावलों. तात्पर्यानि
 तांतूल्यां काणियो वाचील्यो. तांतुलि भास कोचीच्या गौडसारस्वतानि
 उल्लोवंचि थेट पोर्तुगीसां पूर्व आसलि पुराण कोंकणी म्हण माका
 संजलें. पुराण कोंकणी मराठीचि बोलि म्हणच्या ग्रंथकार श्री आ.
 म. घडगेन चीनिभास आपणायल्या मराठीचि बोली म्हणूक संकोच
 काच्याना म्हण म्हाका बोध्य जाल्लें.

चारशें पन्नास वरसां पोर्तुगाली मरणानन्तर, १९६१ न्तुं
 गोयांक स्वातंत्र्य मेळीत् धरुन अति तीव्र जावून चलवो एक विवाद
 तां ' कोंकणी मराठीचि बोली कि न्हय ? ' म्हळ्ळो. हे विवादा
 बीज फूडे शताब्दीतु वयलेलें. John Leyden (१८७४)
 नावांच्य एक भाषा (अपक्व) ज्ञानीन सांगलें ' कोंकणी मराठीचि
 एकि उपभाषा ' म्हणु. तांगेलो तां अभिप्रायु हेरकालाक भाषारंगांतु
 एक संघर्ष जावून वाडलो शास्त्रा मरदेशायीन (१८७९-१९६६)
 Leyden सायवालो अभिप्रायु बहुगुणी केल्लो. मात्र न्हंय, वाटि
 महाराष्ट्र प्राकृताचे (spoken on the hills of Beror,
 Vidardha) आनी पुराण कोंकणीचें साद्वय दाकोवून, कोंकणी
 मराठीचि बोलि म्हण हठवाटु केल्लो. साध्यत्व दोनि पक्षांकय लागत
 म; मराठी कित्या कोंकणीचि उपभास जावंच्या ना. वास्तवाक
 स्वल्प हजार वरसां फूडे आनर्त देशान्तु (modern Gujrat,
 parts Maharashtra and Madhya pradesh)
 चयवन, आप्णवन. जमदग्नि इत्यादि भृगुसुनीगेले परिवार
 जावन अनेक मारस्वतां प्रबलस्थानारि वांचताले. ते जनां ब्रह्मवतीचें
 प्राकृत (source material for the Rg Vedic dia-
 lect) उल्लेयताले. व्याजव्यापास करताले देकून हे मारस्वतांक
 हेइयचक्रवर्ति कार्नेवोर्गार्जुनान हिंसा करुन धावंडायले. तांतुले कांय
 मारस्वत पर्वत प्रदेशारि आनी रानान्तु निष्पून अर्जुनालिखून
 रक्षा पावले तांगेलि पारंपर्य भास ती वाटि महाराष्ट्र हे घाटीयूनु
 ' नावी ' मराठीन जन्मु घेतलो म्हळ्यारि, कोंकणी मराठीचि
 आवय जाता. ही पीराणोकांक कळ्ळेलि सत्यसंगति. मराठवादीक
 ही संगति मोळूक जावूनानिल्ली सगळो तारकु ' जावन आस.

कोंकणी एकि व्यक्ति भास मराठीचि बोलि न्हंय म्हण
 साहित्य अकादमीन निर्णय केल्लेल्याक हम्मि धन्यवाद सांगुका
 जाल्लेले-विनय कारे, कुशा खिबरा, श्रीमन डा कुशा, रोडलफो

दालगादी, माफे, गुन्जीकार, सालधाना, लियाक, पिऱो, वैद्या, पेरेरा, Prof कात्रे, वालावलिकार (गोंयबाब) - इत्यादि भाषा सेवकांक. हे विद्वांसानि व्याकरण प्रमाणि, वागन्त स्वरानुसार, विभक्ति चिन्हरूपेन (प्रत्येक षष्टि विभक्ति) कोंकणी मराठीन्तून फक्ता व्यत्यस्ता म्हण निरुपण केल्लें. कोंकणीक संस्कृताचि लागवण मराठीचाकय अधिक आसा.

४) बोलींतून लिपीतु हाडली पाद्रीनि :-

वयरि सांगलेल्या नावांसून तुमका संजल्लें आसुका, भाषामोगीं जनां अधिकय क्रिस्तयांचे आमले मणु. ही परिस्थिति सत्तरावे शेकड्यांतून १९२०-वे वरस पेरांन चलतालि. तेदोळ पर्यंत हैन्द-वान्तु भाषासेवा केल्लेलें बहु कम्मि. ही एकि शोचनीय सांगति. 'कोंकणींतु अनेक ग्रन्थ आसले, ते पोर्तुगेजानि लासले' म्हणचें फट्टि म्हणू गवेषणफलान कळत-अशिश Prof. कात्रे सांगत.

कोंकणी आद्यं रोमि लिपीतु लिखित भास केल्लेली सोळावे शेकड्यांतु क्रैस्तव पाद्रीनि तां. पोर्तुगल ब्रागा पुस्तक शाळेंतु (library), हैन्दव पुगणां कोंकणि भासेन रोमि लिपीतु बरेय-छोलो १३०० पन्नाचो पुस्तकु आसा म्हण आयकलां. त्या कालाक कोंकणी भासेक श्रद्धा दीवून शिकलेले क्रैस्तव पाद्रींच. कोंकणी शिकवण क्रिस्तुमतप्र चाराक लाभकर आनी उपकारि म्हण दिसलें त्या पाद्रींक. कोंकणींतु श्रृंगार स्तुतिश्लोक, क्रैस्तव स्वाम्यांगेलि आत्म-चरित्रां, क्रिस्तुपुगण इत्यादि पर्यंशें पुस्तक रोमि लिपियेंतु बरेयलें म्हण कळटा. गोयांतु क्रिस्तमांचांक कोंकणीचेर मायेमोगु मस्त आस्तालो. कोंकणीक माय भास म्हण ते मानेयताले. जाल्यारि तांगेलि कोंकणी पुराण कोंकणी न्हयं. पुगण कोंकणीक राजभ्रष्ट केल्ले ५ नंतर पोर्तुगेजानी मतप्रसारा खातीर पुनर्निर्माण केल्लेलि तां क्रैस्तव कोंकणी. उत्तरावळीन, उच्चारणरीतीन ती पुराण कोंकणींतुन विल्यासु पाविल्लि. देशाभिमानि गोयंकरानि त्या कोंकणीक 'विदेशांगेलि' (foreign) म्हण दुरा काडूक सुरु केल्लें. आपणां चेरडुवांक मराठी 'स्कूलान्तु' धाडलीं. टि. वि. वारदे, म. बा. सुकठणकर, सो. आम्बिये, डि. कोसाम्बि, नायक स्वामि, इत्यादि प्रसिद्ध साहित्यकार आवयभास तिरस्कार करून मराठीक आश्रयु पावले. ताज्या पाष्ट निकृष्ट प्रवर्ति-थोडे सारस्वत मुखेल्यानि प्रेरणा दीवून अनेक सामान्य जनानि कोंकणी वारांरि उडोवून 'मराठी आमची आवय-भास' म्हण जनसंख्या प्रमाण कालाक (during the census) फट्टि सांगलि. 'कूराडीक दण्डो दीवून कुलाक नाशु हाडलेल्या' सारस्वत मुखेल्यान्तु एक दोनि मठाधिपता, रा. जि भण्डारकर, काका केळकार इत्यादि नावां आडळताय नुस्तीच न्हयं मराठी-वादीनि 'कोंकणी मराठीचि उपभास' म्हण वाडु केल्लोलो.

५) गोयां भायर कोंकणी आत्महत्या

देगेर पावल्या :-

अत्तां केरळाकडे कुडुम्बान्तु, आवसु-बापूस-चेरडुवां मित्तरि मलबारि भासेन (Malayalam) संवाद करताति. दोनि वरसांफुडे

म्हाका शिमोघांतुन कोळार पेरांन (from Shimoga to Kolar) एक 'Tempo Van' रि संचारु करुंक पडलें. टेम्पोचेरि पूरा जणाय कन्नडमान उल्लेयताले. सुमार स वरांक (6 hours) एक कोंकणी उत्तर सरि मिजे कन्नांतु पडलें ना. मगोर अन्वेषण करुनींक ते मर्वय कोंकणी कळतल्ले गौदसारस्वत म्हण संजून म्हाका दुःख दिसलें.

मन्जेश्वर गोविन्द पै (१८८३-१९६३) कन्नड राष्ट्रकवि म्हण कीर्ति पाविल्ले. १९५०-इस्वींतु जाल्लेले कन्नड साहित्य परिषदाचे अध्यक्षस्थानारि बैसून श्री गोविन्द पैन भाषण केल्लें - 'म्हाका दोगजणा आवयो, कोंकणी आनी कन्नड. जन्म दिल्लेले कोंकणील्या स्तनांतु दूद नातिल्लें, कर्णाटक मातेलें दुद पोवून हांव वाडलों. ही कर्णाटक माता केन्नाय दूद आटनातिल्लि षयस्विनी. तिगेलें रीण पावोवंच्याक म्हाका साध्य ना-' ताजे स्वल्पदिसानन्तर एक कोंकणी प्रेमियान हाका मार्मीक जावून एक पत्रिकेंतु बरेयलें - 'हमगेल्यां आमाले स्तनान्तु दूद जायतें आसा. जाल्यारि त्या दुदा उपयोग करुंका म्हणु हाका दिसनै. ह्या हामच्या अम्माले पोटांतुन श्रेष्ठ विद्वांस विज्ञानि हेरळ जावन येत्तच आसाति. ते आपण्याले आबसूक विसरताति. न्हयं जाल्यारि आनि कोंकणी भास सर्वांग सुन्दर जत्तामलि-' राष्ट्रकवि श्री पैन कितें केल्लें? कितलें केल्लें? आवय भाशेच्या संस्काराक, उद्धारणाक- फूट शून्या लागींचें (Evidents next to nothing).

कोची महाराया लागि 'साहित्य कुशल' म्हणु बिरुद

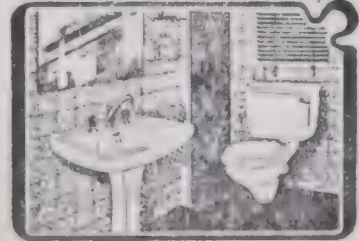
दुकळे, भोबे आनी कंपनी

पणजी

✽ प्लायवूड ✽ सनग्लोस

✽ सेनिटरी वेअर आनी ✽ ग्लेझड तिजुले

When you plan bathrooms
to last a lifetime beautifully.

मडगांव-शो-रूम

सॅनी-प्लाय सेंटर मडगांव

घेतल्लो श्री माधव शेषगिरि प्रभु कोलकुटाचो (of Calicut in kerala) एकु साहितीकु, संस्कृतज्ञानि, आनी व्याकरण प्रवीण आसलो. ताणे अनेक लेखनां बरेयल्लि, 'व्याकरण मित्त' नांवांचो उत्कृष्ट पुस्तक प्रसिद्ध केल्लो (१९०३). जाल्यारि हे सवय मलबारि भासे विशान्तु, कोंकणीन्तु कांय पुणोय ना.

राजपुरस्कार घेतल्या वयरि सांगिल्यां व्यक्तींचे उपराटो व्यक्ति तां एरणकुळंचो (kerala) एन् नरसिंह पै १८७९-१९५४) केवल एकु ड्राफ्ट्समन (draftsman) जावून काम कर्तल्या नरसिंह पै, अपणाली सानु शंबळु (small salary) आवय भासे खातीर खरचून दारिद्र्य मनपुर्व स्वीकारु केल्लो. कोंकणीन्तु कर्णान्द कीर्तनां कृष्णा पासुन, रामापासून, वेंकटपति पासून बरोवनु प्रसिद्ध केल्लि. त्या कालाक संध्यासमयारि बालकानि नरसिंह पौलि कीर्तनां गायन करुनातिल्लि सारस्वर गृहांकेरळांतु नासल्लि. देनपरां वेळारि उबगणि पर घालूक भक्तिरसामृत भरलेल्यो प्रल्हाद चरित्र, कुचेलो पारव्यान, इत्यादि नरसिंह पै बरेयलेल्यो काणियो वाचिताल्यो गृहस्त्रियो आनी वाडल्यो कन्यको. समाजाचो आर्थीकु सहाय, सहकारु, आनी सत्कारु नातिल्लें हो कविता निपुण भाषाप्रेमि दारिद्र सागरान्तु बुडूनूच परमगति पावलो.

अदिश गोयां भायर्च्या कोंकणी उल्लोवंच्या समूहाचो भासे चेरि औदास्य (in difference) आनी वाड्मात्र प्रेम (lip Sympathy) पळेयल्यारि, नचिरेण ही भास गोयां भायर नामा-वशेष जाव्यात्.

गोयांतु जल्यारि 'नोवी' कोंकणी 50% मराठी, 10% पोर्तुगाली आनी हिन्दी भरसल्लि कषायु जावून आस. दीस वत्तांवत्तां मराठीचोय गोवन कोंकणीचोय वित्यासु ऊणे ऊणे जावून अचिरेण English आनी Americanish अदिश नाममात्रेण दोनि भासो वरतल्यो.

लिपी विशयांतु- केरळचे जनां कोंकणि भास मलबारि लिपीन बरोवंच्याक आशेताय; करनाटका जनां कन्नड लिपीन्तूय. गोयंचे Thomas Stephens Institute शेळ-हून एकसानि उल्लो-वंचे रीतीन एकतन्तु देवनागरी लिपी उत्तम म्हूण सांगताय, माक्षीचान कन्नड आनी रोमी लिपीक तेंको दिताति. इन्डो आर्यन भास जल्लेल्या कोंकणीक देवनागरी तितली युक्ता जल्लेलि लिपी विंगडि कार्य ना. त्या लिपियेन्तु बरोवंचें म्हूण सर्वानीय आत्मनिर्वन्धु (Self-Compulsion) करूंक जायि; ना जल्यारि आमचि भास चारि जावून चिरतलि.

६) भावि

भाशेच उद्दाराक राजमहायु आवश्य पडत. पुराण कोंकणी उल्लोवपारि आसिल्या केरळांतु आनी करनाटकांतु हो महायु मेळचो प्रयासु. गोयांतु मात्र तें अत्तां साध्य आस, जल्यारि ताच्यान उद्दार जातति प्रमाण कोंकणी न्हय, किंतु कषाय कोंकणी. गोयां भायर संजूनानिल्या भाशेन, उदा :- 'दर्यो गोरजोत' अदिश बरोवून साहित्य करच्यांतु कस्सलें पुण्य, कोणाक उपकारु ? 'कषायांतून' मुक्त जावूंक देशदेशान्तुल्यो उत्तरावळीयो, वचनशक्ति (Syntax) आनी शाब्दीक भेद (phonetics)- इत्यादी एकडे करून तांतुलि

सर्वसम्मत उत्तरां आनी व्याकरण संप्रदाय वेंचून काडचें आवश्य पडत. हो महान उद्यम करूंक एकु अवतार जल्मु घेवुंका जायि. हम्काय एकु शिवाजी महाराज मेळतलो काय ?

भासेच्या विकामाक साहित्य आवश्य आसा. नाटकां, तियेत्तरां चलचित्रां, वागवाद (Parliamentary debates) प्रवचना, (discourses) इत्यदि कला अंगांक मुक्कारि हाडूक आसा. हे विषयान्तु कोण अधीक प्रयत्न करतात दिष्टि पडना. समूहाचे मठाधिपानि हान्तु प्रत्येक श्रद्धा दीवूंक. भास नष्ट जल्यारि हमचे संस्कृति -कर्म - आचार सवय नष्ट जातले.

अनेक अकाडमीयो, भासामण्डळां, गवेषणालयां स्थापन केल्लेलि आसाति. साहित्यवर्धनेक तांगेले प्रयत्न तृप्तिकर म्हणूक साध्य ना. व्याकरण शुन्य साहित्य अकाल मृत्यु पावतलें. जाल्यारि व्यक्तीगेलें स्वन्ता प्रयत्न सफल जत्राति म्हळ्ळेंलें. एकु अनुमोदाहु विषयु. १९७६- यूनु १९८८ पर्यंत सुमार बारा साहितीकांक- र. केळेकार, हा. सुकठणकर, डा. पण्डित, म. सारदेसाय. बि. बि. बोरकार, ल. सारदेसाय, दा. मावजो, पु. ना. नायक, ज. बि. मोरायस, प्र. पाडगांवकार, अ. ना. म्हाम्ब्रो, श्री चन्द्रकान्त केणी- हांकां मध्य साहित्य आकादमी पुरस्कार मेळ्ळेंलें एक कारमेघां मर्दे रजतरेखा (silverline) म्हूण लेकतां. भाषा मोगियां लागि हावें प्रार्थना करची ; ' जाग्रत कराति, जाग्रत कराति,

पुराण प्रमाण कोंकणोचो उद्धार कराति,

- ६ -

चंद्रकांत केणी हांगेलीं कांय पुस्तकां

- धर्तरी अजून जियेताली (कथा)
- आशाढ पांवळी (कथा)
- तरेतरेचीं संवंगां
- फुलांचो हात (भुरग्यांखातीर नवलकाणी)
- अळमीं (कथा)
- व्हंकल पावणी (कथा)
- एकलो एकसुरो (कादंबरिका)

कुळागर प्रकाशन

पो. बाँ. नं. ७८, मडगांव-गोंय.

धर्मानंद कोसंबी

श्री. पु. मं. लाड हाणीं केल्लें भाषण

४-६-५३

धर्मानंद कोसंबी हें नांव घेतल्यो असो भास जाता कीं बौद्ध जगांत वावुरपी अकाद्री मनीसच आर्विल्ल्या काळांत अवतल्ला काय कितें. बौद्धाच्या तीन रत्नांतलें धर्म हें अक रत्न. पयलीं कौशांबी म्हण अक नामनेचें शार आशिल्लें आनी थंय घोषितराम म्हणून अक बुद्धाचो कोंवेत वा विहार आशिल्लो ही खबर कोणा बौद्धाक ना? बौद्ध दीक्षा घेतल्या उपरांत नव्या आसमांत धर्मानंदांनीं हें नांव घेतलें जावं ये, अशें जायत्या जाणांक सभावीकच दिसता. खरें म्हळ्यार ही दोनय नांवा गोंयच्या मनशाचीं मुळावीं जातिवंत नांवां. गोंयांत अजून मूळचो आर्यधर्म तिगून अल्ला आनी त्याच-बरोबर धर्म हें महाभारतांतलें नांव लोक भुरग्यांक अजून अर्थीन दवरतात. कोसमें म्हणून गोंयांत अक खेडें आसा. ताजेवयल्यान ह्या कुळाक हें आडनांव पडलां. गोंयच्या मायेस्त घराब्या भाशेंत धर्मानंदांच्या पूर्वस्रमीचे सोयरे धायरे तांकां 'धर्मो कोसमो' ह्या तोखणायेंच्या नांवान वळखताले जातले. बौद्ध ज्ञानाचो आनंद जोडून धर्मो कोसमो दिगंत कितीचो साधुचरित धर्मानंद कोसंबी हें नामनेचें नांव जोडूक पावलो.

धर्मानंदाच्या आवतिकायेक ही जी नवी कळा चडली ती खर तपश्चर्येबगर चडूक ना. गोंयच्या गांवगऱ्या शेणैमामाकडेन चालंत मराठी शिकिल्लो हो अक खेडवळ मनीस संवसारांतल्या व्हडल्या व्हडल्या अनुनिर्वेसदादींनीं अंतो बौद्ध धर्माचें तत्वज्ञान शिकोवंक लागलो. हाजी अजापांची खबर तांच्या 'निवेदन' ह्या आत्म-चरित्रांत मेळटा. गावठी जोयशान भविष्य वर्तयल्लें की हो विद्यावंत जातलो पुण धनवंत जावचो ना. विद्वत्तेवांगडा बौद्ध तत्वज्ञानाचें सासणाचें धन ह्या शेंकड्यांत, ताणीं भारताक जोडून दिलें. बुद्धाचो वळख जावचे पयलीं तुकारामानिस्वतीं ताणीं बौद्धावताराचें दर्शन करून घेतिल्लें. आपलें जीवित व्यर्थ वतलें असो जेन्ना तांकां हृद्दोग जडलो तेन्ना तांका पयलीं सांवल्ले ते तुकारामानच. कलवतां, सोरो आनी खेळ हाचे जे भोवस्ताळे तांच्या भोंवतणीं चलताले तांका ते भाळ्ळे नात. आज जायत्या सुराड्यांक गोंय हें नंदनवन दिसता, पुण पन्नास वर्सांपुर्विल्ली धर्मानंदाच्या घरची देख कशी आशिल्ली, आनी त्या उपरांत गोंयची कशी अधोगती जाली हाची आपल्या मनवेधपी भाशेंत ताणीं बेसबरी वर्णना केल्या ती अशी : 'म्हजो बापूय सोऱ्याची चिटी आंगार अुसळ्ळी जाल्यार

माथ्यावयल्यान न्हातालो. फाटल्या पिढ्येंत सोऱ्याचें अितलें भण्ट मानताले. पुण हांणीं गोंयांत सुरांटेचे भगत अितले जाल्यात की सोरो ना करपी मंडळाची पलटण घाडली तरी ते तिका दार काडीत अशें दिसना. 'सोऱ्या सारक्या माणें लावपी पदार्थाकडेन फाट परतूनच ते रावले नात तर बुद्धान शिकयल्ल्या प्रमाण हेर पातकां-कडेनय फाट परतुंचेली देख, भुरगेपण घेवन तांच्या आंगवळणीं पडिल्ली. अशा रितीन बुद्धान सांगिल्लीं पांचय शिलां ताणीं जातकच आपलिशीं केलीं. तरी लेगीत आपल्या मतीक आनी मनाक ज्ञानाचो अुजाळो दिवन कुशळाची गिरेस्तकाय जोडपाचे तांका तळमळे लागिल्ले. त्या मुस्तींत मेळटालें तें सगळें पोरणें नवें मराठी बरप ताणीं वाचून काडलें तातूंत 'मरे आनी लानमन' हांच्या साकरेंत घाळयल्ल्या गुळयांच्यो जाहिरातीय आसताल्यो आनी तुकाराम मोरोपंत निबंधमाला ह्योय आसताल्यो. हाचो परिणाम फुडें अमो जालो की बुद्धाचें तत्वज्ञानच न्हय तर गांधीजीचें आनी रशियाचें तत्वज्ञान पसून ते भुरग्यांक लेगीत गोड लागत आनी आपसूक पंचत अशा साकरेंत घोळयिल्ल्या निवळ मराठींत समजावन दिवंक पावले पुण निखट्या अितल्या वाचपान तांचें समाधान कशें जायत? पूर्व जल्मांतल्या संस्कारांक लागून जांव. ना जाल्यार अंतर्मायींची हेतू म्हणून जांव तांका संस्कृत विद्येचो ध्यास्त लागलो. १८२७-१८ वर्सा म्हळ्यार तांच्या पिरायेच्या अेकविसाव्या वर्सा तुकारामा भशेनच तांचेर मृत्यूदळिद्र बी विपत्तीचो परतो काळ आयिल्लो. त्या वेळार तुकारामान खोल मेरेन भिजोवन कडिल्ल्या मनाच्या शेळीर बुद्धाच्या प्रेमाचें बी योगायोगान पडलें. धर्मानंद बरयतात '९७ वर्साच्या अेका बाळबोधांत भगवान बुद्धाचें चरित्र म्हाका वाचूंक मेळ्ळे. तेन्नाच्यान बुद्धाचेर म्हजी चड चड श्रद्धा बसत गेली. संसाराचो बीट येत चल्लो तशी ती घट जायत गेली. बुद्धच म्हजें सर्वस्व अशें म्हाका दिसूंक लागलें. पयलीं हाव बुद्धा संबधान इष्टांकडेन अुलयतालो. आतां म्हज्याच अंतस्करणाकडेन अुलोवंक लागलों. बुद्धाची मूर्त कल्पून तिजें ध्यान करचें आनी बुद्धाचें चरित्र परतुपरतून वाचचें असो नेम हांवें चालू दवल्लो. जगलों वाचलों जाल्यार दुसरें तिसरें कांय करिनासना बुद्ध धर्माचें ज्ञान जोडचें असो निच्छय केलो. कितलीय संकष्टा येवं केद्योय विपत्ति भोगच्यो पडूं, बुद्धाचो अपदेस म्हाका कळ्ळो म्हण्टकच म्हज्या जल्माचे सार्थक जालें अशें म्हाका दिसूंक लागलें.'

तांच्या हावेसाप्रमाण जल्माचें सार्थक जालें. पूण अपेक्षेप्रमाण ताणीं कितलो विपत्ती भोगल्यो आनी तांचेर कितली संकष्टां आयली हाजी सामान्य मनशाक कल्पना पसून सहन जावंची ना. खासा धर्मानंदांची श्रद्धा निर्धारची नासती जाल्यार, हे येदे शीम सत नाशिल्ले क्लेश तांका लेगीत सहन जावचे नाशिल्ले. ज्या डॉ. भांडारकारांची वळख ज्ञानेश्वरीच्या होवयेन ताणीं करून घेतिल्ली ताणीमुद्दा बौध धर्माचो सोद घेवच्या अुद्योगापासून तांका फाटीं काडपाचो यत्न केल्लो पुण्यातल्यान भायर सरत साकून संस्कृत आनी तांतल्या तांतूत बौध विद्या जोडपाखातीर ताणीं कसले हाल भोगले नात? सत्रांत जेवण मेळचेली पंचायत. शियांत व्हेसनालो म्हळ्यार

वाल्यांची जोडो मेळपाची मारामार. बौद्धधर्माच्या सोदीक नेपाळांत-
ल्यान जळपता आसतनां कऱ्यांच्या भुंयेंवयल्यान ते अुकत्या पांयांनीं चल
ताले तातूंत तांचो अेक पांय भुरगेपण धरून लेजाद आशिल्लो. नेपा-
ळाचें अुत्तर तोंक सोडून वर्गणीं जमयत ताणीं सयलांवांचे दक्षिण
तोंक गांठलें. थंयच्या विहारांत भिक्षु जावन सिंहली लिपयेच्या मार्फतीं
मुसंगलाचार्य सारक्या विद्वानासरीं ते मूळ परंपरेंन पाली भास
शिकले. थंयच्यान ब्रह्मदेशांत आनी हिंदुस्थानांतल्या बौद्ध क्षेत्रांनीं
ताणीं ज्ञानाची आनी तपाची साधना केली. संसार करून रावचें हो
विचार मदीं मदीं तांच्या मनांत अुचकतालो. म्हणूनच संसाराकडेन
धांव घेतल्या मनाच्यो निसणी कापून अुडोवन ते भिक्षु जाल्ले बौद्ध
ज्ञान जोडूक सात वर्सां मेरेन तांणीं ही जी महायात्रा चलयल्ली तिचें
धर्मानंदांनीं बरयल्लें निवेदन वाचलें म्हण्टकच हुयेन त्संग बी चिनी
भोंवडे काराचे कष्ट कांयच न्हयत अशें दिसूक लागता. ह्या दोन
यात्रांत तफावतय आसा. चिनी भोंवडेकार मुळांतच बौद्ध पंडित
आसताले. तांका पळोवचेले आसतालें तें फकत बुद्धाच्या कुळारचें धन.
विद्वता नाशिल्ल्या धर्मानंदाक बुद्धाचो आनी ताज्या धर्माचो
साक्षात्कार करून घेवपाचो आशिल्लो. धर्मानंद ग्रॅजुएट जावन
आयल्यापेल्या विद्वानांच्या हाताखाल जरी तयार जाले तरी बौद्ध
धर्माचें येदें महत्कार्य तांच्या हस्तुकीं जालें ना. ह्या म्हायात्रेच्या अंती
धर्मानंद तरेक तरांचो तपस्या करून बौद्ध धर्माचे साक्षात्कारी पुरुष
जाले.

त्यां अुपरांत चाळीस वर्सां ताणीं अधिकाराप्रमाण बौद्ध

ज्ञानाचो त्रिखंड आनी अखंड अुपदेश केलो आनी ताजी अुस्तणी
आनी अुस्तवारी केली. शिष्यावळ निर्मून पाली ग्रंथांचें संपादन
आनी तर्जुमे करून पाली टोका बरोवन, बौद्ध धर्माचेर व्याख्यांनां
दिवन, आनी अंती बौद्ध तत्वज्ञानाचो राष्ट्रकारणाकडेन आनी
विश्वकारणाकडेन मेळ घालून आपल्याक तरेकतरांनीं घडिल्लें बुद्धाचें
दर्शन जायत्या जाणांक ताणीं सुलभ करून दिलें. बंगालच्या नॅशनल
कॉलेजांत, कलकत्ता अुनिव्हर्सिदादींत, आनी पुण्याच्या फर्ग्युसन
कॉलेजांत प्रोफेसरकेचें कार्य केल्या अुपरान्त ते भायल्या विद्वानांच्या
आपोवण्यान चार फावटी अमेरिकेंतल्या हार्वर्ड अुनिव्हर्सिदादींत
आनी अेक फावट मोस्कोंतल्या अिश्तीतूत ओरिअेन्तालांत रावले
आनी थंय ताणीं संशोधनाचें कार्य केलें. तशेंच गांधीजींनी स्थापिल्ल्या
गुजरात विद्यापीठांत तांणीं बौद्ध ज्ञानाची बुन्याद घाली. बनारस
हिंदु युनिव्हर्सिटी, काशी विद्यापीठ आनी सारनाथ बी सुवातींनीं
रावन, अखेर मेरेन ताणीं शिकोवपाचें आनी बरोवपाचें काम सतत
चालू दवल्लें. तांची पुस्तकां मराठींतल्या परस गुजरातींत चड
पातळल्यांत. बंगाली, हिंदी, मराठी, गुजराती आनी येवरोपी अशा
जिनसावर लोकांनी तांचीं पुस्तकां अुजवाडाक येवचीं म्हणून खटपट
केया आनी तांच्या ज्ञानाचो पुरतो फायदो घेतला. अशे तरेन
भारताचे ते ह्या युगांतले बौद्ध गुरू जाले.

शिकोवपाचें कार्य चलोवपी शिष्यसंप्रदाय ताणी महाराष्ट्रांत
तयार केलो हें महाराष्ट्राचें खाशेलें भाग्य म्हणूंक जाय. कोण
गोंयकार शिष्य तयार जालो ना म्हणून तांका खंत जाताली.
आपल्या मनशाचें व्हडपण आमकां कळना हो जगाचो अणभवच
आसा. जावं धर्मानंदांच्या बुद्धीचे खाशेले गुण सर्वत्र सारकेच दिसताले.
आपणें सोदून थारायिल्ल्या सत्याचो तांका आग्रो आसतालो. अनाग्रह हें
बुद्धीचें फळ हो व्यवहार धर्म जालो. पुण तो ज्ञानधर्म जावंच
नज. फटकिच्या ज्ञानाकडेन जमोवन घेवप शक्यच नासता. हे
बाबतींत धर्मानंद कठोर वृत्तीचे आशिल्ले. केदीय मोठो पंडित जावं
तो. हार्वर्डचो लेनमन आसूं ना जाल्यार मोस्कोचो शेवॅस्की आसूं-
तांची ही वृत्ति केन्नाच नमली ना.

ज्ञान पारखून निश्चित करपाखातीर ते शीमसतं नाशिल्ली
कसालत घेताले. कितेंय मानून चलप तांच्या सभावांतच नाशिल्लें.
ग्रंथ अुस्तून, धुंडाळून, खात्री करून घेतल्याबगर फुडें वचप तांका
रूच नाशिल्लें. देखूनच तांच्या बरपांतली चूक काडप भोव कठीण
आसतालें आनी कोणेंय तसो येत्न केलो जाल्यार, ताजेकडेन वाद
करून आपले मत प्रस्थापित करूंक ते तयार आसताले. ज्ञानसाधनेची
तपश्चर्या निजाच्या विद्वानांक ही अशीच करची पडटा. ती करतना
पूर्विल परंपरा सोडप तांका माननाशिल्लें. बुद्धबोपासारक्या पुर्विल्या
पंडितां संबधी तांका भोव आदर. तांच्या सरीं धम्मपद वाचतनां
अेका प्रसंगार आमी चर्चा करून अेका श्लोकाचो खरो अर्थ थारा-
यलो. तेन्नां धर्मानंदांनीं म्हळें, 'हो अर्थ जरी बरोबर आसलो तरी
चलत आयिल्लो अर्थ तुमी सकल तळटिपेंत दिवंक विसरूं नाकात.'
ह्या वृत्तीक लागून ताणीं पूर्विल्ली परंपरा नवे नदरेन पळेळी आनी
तिचो ओघ म्हेळूंक दिलो ना.

❀ कोंकणी भाशेक उजळ फुडार आवडेतात ❀

भोलानाथ साँ मिल्स

निरंकाल रोड,
फोंडे-गोंय

☐ फोन : २१९ (घर)
१५९ (ऑफीस)

धर्मानंदांच्या बौद्ध भक्तीची खरेली स्फूर्त पांडित्यांत नाशिल्ली, तर शीलांत आशिल्ली. ते स्वतः साधुचरित आशिल्ले. येदो संवसार ते भोंवले आनी आपल्या शीलाच्या प्रतीकूल वातावरणांत वावुल्ले, पुण अखेर मेरेन निष्पाप आनी धुल्ल्या तांदळाभशेन रावले. ज्ञाना-परस तांका शील व्हड दिसतालें.

विशुद्धीमार्ग पुस्तकाचेर तांचो जो अितलो जीव आशिल्लो ताजें मुख्य कारण हेंच. तांचें चडांत चड आवडटें बौद्ध पुस्तक म्हळ्यार शांतिदेवाचार्यालें 'बोधिचर्यावतार.' ताजो ताणीं मराठींत आनी गुजरातींत तर्जुमो केला. स्वतःचे मन पर्मळित करूंक शांति-वान बरयल्ल्या ह्या पुस्तकांत सर्वत्र शीलाचो घमघम सुट्टा म्हणून धर्मानंद ताजेर सामके लुब्ध जाल्ले.

बुद्धाचो धर्म हें बुद्धीचें खेळणें न्हय तर शीलाचें व्रत, असो तांचो कटाक्ष आसतालो. बडोदद्याक व्याख्यानां दिवंक तांका आपोवन खुद्द सयाजीराव अध्यक्ष स्थानार बसताले. अशा अेका प्रसंगा, धर्मानंदांचें सम्राट अशोकाचेर अुलोवप जावचेलें आशिल्लें. त्यापयलीं ताका खबर कळ्ळी की बडोद्याच्या अेका भागांतल्यो सो-याच्यो गादयो बंद जावंच्यो अशी मागणी थंयच्या शिष्ट मंडळान सयाजी रावांकडेन केली तेन्ना ताणीं जाप दिली की 'गादयो बंद केल्ल्यान येणावळ आट्टली, ती दुसरेतरेन भरून दाखयात. म्हण्टकच हांव गादयो बंद करतां.' धर्मानंदांक हें रुचलें ना. ताणीं ही गजाल ध्यानांत घेवन आपल्या भोड मुवंत नाशिल्ल्या सभावाप्रमाण आपल्या भाषणांत सयाजीरावासमक्ष म्हळें, 'अशोकान आपल्या राज्यांत सोरो बंद केलो. दारू बंदीक लागून अुणी जाल्ली येणावळ भरून कशी काडटले तें दाखयात आनी मागीर हांव दारूबंदी करतां अशें अशोकान म्हळें ना.' ह्या दृष्टांतान सयाजीराव अुमजुंचेले ते अुमजले. सदांभशेन समारोप करिनासतांना ते सभेंतल्यान अुठून गेले. ताणीं अितलेंच म्हळें, 'धर्मानंद, आज तुमी आमकां बेस बरो धडो शिकयलो.'

लोकांक दिसलें, महाराज धर्मानंदांचेर रुष्ट जाल्यात आनी आतां बहुतेक तांका बडोदें सोडून वचचेलो हुकूम सुट्टलो. पुण हुकूम सुटलो तो ह्यो गादयो बंद जावंच्यो असा. बौद्ध धर्माच्या खऱ्या बक्त्याची आनी आयकतल्यांची निष्ठा ही अशी आसची पडटा.

खर प्रज्ञेअितलीच अुदात्त ध्येयांचेर तांची अढळनिष्ठा आशिल्ली. प्रज्ञा आनी स्त्रद्धा हांचो अितलो सोबीतमेळ भोव अपरूर. सत्य, अहिंसा, अस्तेय म्हळ्यार अपहार न करप, आनी अपरिग्रह म्हळ्यार आसपाव न वाडोवप ही चातुर्माची परंपरा भारतांत पादर्वनाथाच्या मुस्तींत धरून म्हळ्यार बुद्धायपयलीं आशिल्ली हें ताणीं प्रज्ञाबळान सिद्ध केलां. ते परंपरेचे ते खऱ्या खड्डेचे अुपासक आशिल्ले म्हणूनच ताणीं गांधीजींच्या अहिंसेच्या म्हाल प्रयोगांत भाग घेतलो. गुजरात विद्यापिठांत अहिंसा धर्माचो विचार विसकून दाखयलो आनी मुंबय अुपनगरच्या आनी शिरोडेच्या सत्याग्रहांत फुडाकार घेवन आचार चलून दाखयलो. पुण निखट्या अहिंसेन तांचें समाधान जाय नाशिल्लें. तिका अपरिग्रहाची गांठ जाय असो तांचो आग्रो आसतालो. हिंदुसंस्कृती आनी अहिंसा ह्या

पुस्तकांत अंती ताणीं होच निर्णय मांडला. सुर्वेक धरूनचो भारतीय संस्कृतायेचो ताणीं तातूंत पट अुगडला आनी जगाच्या संस्कृतायेकडेन आशिल्लो तिजो धागोदोरो जोडून दाखयला. अेदी मुळावी विवेचना मराठींतच न्हय तर हेर भासांत लेगीत मेळूंक कठीण. हें पुस्तक म्हळ्यार असल्या जिनसवार कल्पनांच्या मुळाच्या हिऱ्यांची खणच. समाजवाद आनी साम्यवाद हांचेकडेन तांचो मूळचोच ओडो. रशियांतल्या अणभवान तो अेकापरीन निवळिल्लो आनी हरशीं दुणाविल्लो. ताच्या आकर्षणाचें खरेलें कारण म्हळ्यार ह्या दोनय वादांतले अपरिग्रहाचे तत्व. परंत तांच्या सारक्या अवैरवादी बौद्धांक ह्या वादांतलो हिंसेचो मार्ग निखालस मान्य नाशिल्लो. तांची अंतिम आकांक्षा आशिल्ली ती ही की अहिंसा आनी अपरिग्रह हांच्या सांगडाचेर समाज अुबो जावंचो.

आपल्या स्वभावाप्रमाण बौद्धज्ञान साध्य करूंक ते वावुल्ले तशें ह्या नव्या साध्याखातीर कष्ट काडचेले त्राण साहजीकच पिरायेच्या ७० व्या वर्सांर तांच्यांत अुरूंक नाशिल्ले. अखेरे अखेरेक, आपलें कार्य आतां सोंपलें अशें ते अुलयताले पुण थेट ४६ सालामेरेन 'पार्श्वनाथाचो चातुर्मा धर्म' हो निबंध आनी बोधिसत्व हें नाटक बरोवन अहिंसा आनी अपरिग्रह ह्या ध्येयांक ताणीं नवी ओप दिली. विशुद्धिमार्गावेली आपली दोपिका बरयतनां आजच्या दिमाच सत्कृत्य करचें, फाल्यां केन्ना मरण येत कोण जाणा? अशी तांची मुनिवृत्ति जाल्ली. ही अुदासीन वृत्ति वाडत वचत अंती आपल्याक कांय कर्तव्य अुल्लें ना अशी भावना बळून तांची कर्मप्रवृत्ति क्षीण जाली आनी तिका लागून देह धारणय तांच्यान जायना जालें. तांका खबर आशिल्ली की भवतृष्णे अितलीच विभवतृष्णाय लटिक. भवतृष्णा म्हळ्यार आसपाची वांन्सा आनी विभवतृष्णा म्हळ्यार नासपाची वांन्सा तरीय तांच्या कुडीचीं षडवळा आपशींच सुटमुटत तीं पंचमहाभूतांत विलीन जालीं.

तांच्या अंताचें वर्तमान दुसऱ्या दिसा म्हणजे १९४७ च्या ५ जूनाक आपल्या दिल्लीच्या प्रार्थना-प्रवचनांत दितनां गांधीजीनीं म्हळें, 'आमी लोक अशे जाल्यात की जो आपल्या कामाचें धोलकें बडयत भोंवता आनी राजकर्णांत अुडक्यो मारता ताका आमी सर्गार चडयतात. पुण मोन्यांनी काम करतल्याक कोण विचारना कोसंबीजी हे अेक मोन्यांनी काम करपी आशिल्ले.'

पारतंत्र्याच्या काळापरस आयच्या स्वराज्याच्या काळांत ज्ञानाची आनी शीलाची अशी नुलयत अुपासना करपी धर्मानंदां-सारके संस्कृतिसेवक मेळटोत तितले थोडे. अहिंसा आनी अपरिग्रह हांचेर बांदिल्लो कल्याणकारी समाज तांका आपल्या दोळ्यांनी पळोवंक मेळ्ळो ना. तांची स्फूर्त घेवन तांच्याच निष्ठेन जणेंक संस्कारी मनशान असो समाज स्थापन करूंक आज शकूंक जाय.

-४-

- डॉ. अनंत भट

ल्हान पणान सावन म्हातारेन ताका कसलेच त्रास पडूंक दिले ना. म्हण्टकूच जाण्टो जातकच तो सामको आळशी जालो. ताका लोकांगेर काम करपाची लज दिसूंक लागली. तो दीसभर गांवार हेडटालो आनी जेवणाच्या वेळार येवन पानार बसतालो. म्हातारी कितें वाडटा तें पोटांत अडयतालो आनी परतो हेडपाक वतालो.

म्हातारी बाबडी हागेर तागेर काम करून चार पयशे जोडटाली आनी कशे तरी दीस सारतली. अशेमेरेन दीस गेले. म्हातारी सामकी मरूंक तेकली. अंकदीस तिणे गणूक म्हळें, पोरा आजवेर तुवें म्हाका खाली हाचेमुखार तरी सारको वाग. हांव आससर तुका कितेंय करून वाडीन पूण म्हजेउपरांत मात तुका कोण विचारचोना हें मतींत धर.

गणूक कितेंय सांगलें तरी तितलेंच. ताका म्हातारेची मातूय काकूट दिसलीना वा ताणें तिचें म्हणणें मनार घेतलें ना. ताका आपणाल्या वागपाची अितली संवय जाल्ली, मुखार कितें म्हूण ताणें केन्ना येवजुकूच नासलें आनी ताका ताची गरजूय नासली. गणूच्या ह्या कर्तुपानी म्हातारी सामकी निशेल्ली. तिका आनी जगप नाका जाल्लें. आपूण मेलेबगर गणू जाग्यार येवचोना हाची तिका खात्री जाल्ली. आनी देखून ती देवालागीं मागताली, 'देवा पुताचे हे असले गुण पळोवचेपरस म्हाका तुजेलानीं व्हर.'

देवाक म्हातारेची काकूट दिसली जावंक जाय. अंकदीस म्हातारी रातची न्हिदली ती परत उठली म्हूण ना. म्हातारी मेली आनी बाबडो गणू उबंत पडलो. ताका म्हातारेच्या उतरांची याद जावंक लागली. खऱ्यानोच ताका कोण विचारी नाशिल्लो आनी हाकाच लागून गणू उपाशीं पडटालो. निमाणें गणून चितलें आतां काम केलेबगर उपाय ना आनी तो कामाच्या सोदाक लागलो. बरें सोदलें म्हूण काम मेळूंक आयलां व्हय ? लोक गणूक तवनास म्हूण वळखताले. असल्या तवनास भुरग्याक काम कोण दितलो ? गणूक आपणे आजवेर केल्लीं पिशेपणां कळून आयलीं. तो हाच्या-ताच्या पायां पडत आनी काम मागत भोवंक लागलो. निमाणें अका भाट-

अुठ दांड्या लाग फाटीक

खूब वर्सांपयलींची गजाल. अंक गांव आसलो. त्या गांवात अंक म्हातारी रावताली. ते म्हातारेक गण नांवाचा पूत आसलो. अंकलो अंकसुरो पूत म्हण्टकूच म्हातारेक तो जिवापरस व्हड आसलो. ताका व्हड करूंक म्हातारी खुब त्रास काडटाली. हांगा थंय काम करताली, हाडांची ताडां करताली आनी गणून बरो जावचो म्हूण धडपडटाली. पूण बाबडे म्हातारेचें नशीब म्हणूंक जाय, गणू बरो जावचो सोडून म्हातारेचे मायेक लागून सामको तवनास भुरगो जालो.

गणूक स्वताचे अशें भाट - बेंस बी कांयच नासलें. आनी तो केन्ना कोणागेर कामार गेलो ना.

काराक ताची काकूट दिसली आनी ताणे ताका आपणागेर कामाक दवरलो.

गणूक काम मेळ्ळें. आजवेर जाल्ले त्रास ताच्या लक्षांत आशिल्ले आनी हें काम सुटल्यार दुसरें मेळचे नाहेंय ताका खबर आसलें. देखून तो मन लावन दिल्लें काम करूंक लागलो. भाटकाराच्य ताचें काम पळोवन खोशी जातालो. अंक दीस कितें जालें, भाटकाराक पयसुल्ल्या गांवांत अंक काम आशिल्लें. भाटकाराच्यान नजो जाल्ल्यान ताणे गणूक थंय धाडलो. गणू त्या गांवांत गेलो, भाटकारान सांगिल्लें काम केलें आनी परतो घरचे वाटेक लागलो. तो वाट ओका रानांतल्यान वताली. बतना दीस आशिल्लो पूण येतना सांज जायत आयिल्ली. रानांत काळोख पडिल्लो. गणू आपलेच तनरेन वाट चलतालो. अकस्मात ताचे मुखार घबांयच करून कोणतरी उडी मारली. गणून मुखार पळेलें तर अंक भूत ताची वाट आडावन अुब आसलें.

आनी कोणूय जाल्यार भियेवपाचो पूण गणू बरोच धीट आसलो. आजवेर जायते त्रास काडिल्ल्यान ताचें काळीज सामकें घट्ट जाल्लें. ताणे त्या भुताक आपली वाट मेकळी करूंक सांगले. आपणाक भियेना असो मनीस पळोवन भूत अजापलें पूण ताणे गणूची वाट सोडली ना वेल्यान ताका घट्ट धरपाचो यत्न केलो. जालें, दोगांयची झगडीं लागलीं. झगडटां-झगडटां गणूच्या हाताक भुताची शेंडी मेळ्ळी. भुताची सगळी शक्त हे शेंडयेत आसली. गणून शेंडी धरली आनी भूत साबकें खासबीस जालें. म्हणूंक लागलें, 'तुका जाय तें दितां पूण म्हजी शेंडी सोड.'

गणूकूय ताची काकूट दिसली आनी ताणे ताची शेंडी सोडली. पूण तेच वांगडा ताचेर तापून गणून म्हळें, 'तुका लागून म्हाका रात जाली. आतां हांव घरा कसो बतलों?' त्याबरोबर भुतान गणूक अंक दिवो दिलो. ह्या दिव्याचो बटण दांबलो म्हणूकूच अजवाड पडटालो वेल्यान दिवो तरेतरेचीं पक्वान्नांय दितालो.

दिवो घेवन गणू वाट चलूंक लागलो. वाटेंत ताका अंक घर दिसलें ताणें चितलें, आयची रात ह्या घरांत सारची आनी सकाळ जातूच मुखार

बचचें. ताणें दारार मारलें. अंके जाण्टे बायलेन दार उगडलें आनी गणूक पळोवन कपलार आंठयो घाल्यो आनी म्हळें, 'अितले रातचें तुका पुता कितें दितली हांव?'

गणून नमळायेंन तिका म्हळें, 'म्हजेकडेन सगळें आसा फकत म्हाका आयची रात हांगा सारूंक दियात.'

ते बायलेन ताका भितर घेतलो. गणून दिवो पेटयलो आनी पक्वान्नां घेतलीं. ते बायलेन गणूची ही करामत पळेळी. तिका आज्ञाप दिसलें आनी गणू न्हिदल्याबरोबर तिणे तो दिवो ल्हवूच काडून त्या जाग्यार तसलोच दिवो दवरलो.

सकाळ जाली आनी गणू फुडली वाट चलूंक लागलो. आपल्या गांवांत आयलो तसो भाटकाराक मेळून तो आपल्या घरा आयलो आनी दिव्याचो बटण दांबलो. पूण दिवो पेटलो ना वा ताका पक्वान्नां मेळ्ळी ना. हें कशें घडचें ताका कळ्ळें ना. ताका दिसलें भुतान आपणाक फटयलो.

रागान तो परतोय त्या रानांत गेलो आनी ताणे भुताक अुलो मारलो. भुताच्या मनांत अजुनूय ताचेविशींचो भंय आशिल्लोच. भूत बेगीबेगीन ताचे म्हऱ्यांत आयलें. गणून ताका दिव्याची खबर मांगली. आयकून भूत अजापलें. अशें कशें घडचें ताकाय कळना जालें. ताणें गणूक अंक बडी दिली. ही बडी जमनीर मारनाकुडें तांतल्यान शंबराची नोट येताली.

बडी घेवन गणू परतलो. परत तो तेच बायलेगेर रावलो. ते बायलेन ताका ह्याबेळा बरो येवकार दिलो आनी पक्वान्नां करून वाडलीं. गणून जेवल्या-उपरांत जमनीर बडी मारली आनी शंबराची नोट ते बायलेक दिली. बायलेन हें पळेळें. गणू न्हिदलो तशी तिणे ती बडी काडली आनी त्या जाग्यार दुसरी बडी दवरली.

गणू घरा आयलो. घराचें दार धांपले आनी बडी जमनीर आपटूंक लागलो. पूण खंयची नोट आनी खंयचे कितें? ताका आतां मात भुताचो खुब राग आयलो. आपणाक ताणे कटयलो अशेंच दिसलें ताका आनी तो रागान उठून भुताचे सोदाक गेलो.

ताणे भुताक अलो मारलो त्याबरोबर भूत अजपान मुखार सरलें. हाका दिवो दिलो, बडी दिली तरी हो आपली फाट कित्याक सोडीना हें ताका कळना जालें. ताणें गणूची सगळी खबर आयकून घेतली आनी ताच्या लक्षांत आयलें, ती बायल गणूक फटयता जावंये.

भुतान वेळ केलो ना. ताणे गणूक अंक दांडो दिलो आनी सांगले त्या घरांत पावनाफुडें म्हण, 'अठ दांड्या लाग फाटीक.' आनी ते बायलेन तुजो दिवो आनी बडी दिलेबगर ताका 'राव' म्हणू नाका.

गणूचेय तकलेंत खरें कितें तें आयिल्लें. तो दांडो घेवन त्या घरांत गेलो. ती बायल चडूच खोशी जाली. तिका दिसलें ती बडी जर शंबर रुपया दिता तर हो दांडो हजार रुपया तरी दितलो. तिणे गणूक बेसबरो येवकार दिवन बरें पक्वान्नांचे जेवण दिलें.

गणू बरो जेवलो बी आनी ताणें दांड्याक म्हळें, 'उठ दांड्या लाग फाटीक.' ती बायल आतां बरें कितें मेळटलें हें आशेन राविल्ली. पूण तो दांडो आपले फाटीक लागिल्लो पळोवन ती भियेली आनी धांवक लागली. पूण त्या दांड्यान तिका सोडली ना. बरोच मार बसलो तेन्ना तिणे गणूचे पांय धरले आनी म्हळें, 'तुज्यो दोनी वस्तू दितां पूण मार थांबय.' गणून दांड्याक राव म्हळें. दांडो रावलो. ते बायलेन गणूक दिवो आनी बडी दिली.

तिनूय नग घेवन गणू आपल्या घरा आयलो. आतां ताका कामाची गरज नासली. ल्हवू-ल्हवू तो गिरेस्त जावंक लागलो. ताणें घर बांदले आनी खुशालकायेन थंय रावंक लागलो. काम करूंक शिकिल्ल्यान गणू सुखी जाल्लो.

- ४ -

खरो गिरेस्त

हे गजालीक खूब वर्सा जालीं. ज्या काळार चलयो आपणाक जाय तसो घोव वेंवून काड-

पाची सवलत आसली त्या काळावेली ही गजाल. अका गांवात अक खूब गिरेस्त मनीस रावतालो. ताका अक धूव आसली. ती रूपान सोबीत आसलीच पूण गुणांनीय तितलीच सोबीत आसली. तिचें नांव आसलें चंपा. चंपा बापायली अपुरबायेची धूव आसली. तिचो बापूय तिचेखातीर कितेंय करूंक तयार आसलो. तो तिचे खूब लाड करतालो. तिचे सेवेक ताणे जायते नोकर-चाकर दवरलेले.

चंपा जाण्टी जाली तशी ती चडूच सुंदर दिसूंक लागली. चली व्हडली जाली म्हण्टकूच बापायक तिच्या लग्नाची चिंत जाताच. चंपाल्या बापायकूय ती जाली. ताणे अकदीस चंपाक विचारलें, 'बाय तुका कसलो घोव जाय?' चंपान कांय वेळ चितलें आनी जाप दिली, 'संवसारांतलो सगळ्यांत गिरेस्त आनी सगळ्यांत गरीब अश्या भुरग्याकडेन म्हाका लग्न करूंक जाय.' हें आयकून चंपाचो बापूय विचारांत पडलो. हें आनी कितें? गरीब आनी गिरेस्त अकाच वांगडा अक मनीस कसो आसतलो? तरी ताणे धुवेक तसलोच घोव पळोवपाचें उतर दिलें.

चंपालो बापूय आपले चलयेचें गाराणें घेवन राजाकडेन गेलो आनी ताच्या कानार ही गजाल घालून कितेंतरी उपाय घेवपाची मागणी केली. राजान आपणाल्या सेवकांक आफोवन राज्यभर फाम घालूंक सांगली. 'जो मनीस आपूण सगळ्यांत गिरेस्त आनी गरीब म्हूण दाखोवंक शकता ताचेकडेन चंपा लग्न करतली.' अशी ती फाम आसली.

जालें, फाम आयकून राज्यांतले आनी राज्याभायले जायते तरणाटे ह्या राज्यांत येवंक लागले. चंपाची सुंदरताय सगळेकडेन पाविल्लीच. म्हण्टकूच तिचेकडेन लग्न जावंक कोणाक आवडचे ना? व्हड-व्हड सरदार, राजकुंवर बी आयले आनी आपूण कितलो गिरेस्त हाचें प्रदर्शन करूंक लागले. चंपान आपणाकूच आपणावचो अशें दर अकल्याक दिसतालें. सगळेकडेन बोवाळ चलिल्लो. आयिल्ल्या सोयऱ्यांच्या जेवणाखाणाची तयारी करूंक सगळे वावुरताले. दर दिसा कितलेशेच लोक येताले आनी वताले पूण चंपाक अकलोय माननासलो. दर अकल्याक ती आपणाक कसलो घोव जाय तें सांगताली आनी असो

कोण आसा काय म्हण विचारताली. दर अकेलो दाखयतालो ती आपली गिरेस्तकाय आनी म्हण्टालो, चंपासारखी सोबीत बायल नाशिल्ल्यान अितली गिरेस्तकाय आसूनय आमी गरीबूच. चंपा फकत हांसताली आनी मुखावेल्याकडेन वताली. दुसरो अकेलो म्हण्टालो आमचेकडेन सगळें आसा तरी चंपाचे सोबीत काळीज आनी चंद्रिमावरी रूप नाशिल्ल्यान गिरेस्त आसूनय गरीब. पूण चंपाक हीय जाप माननासली.

व्हड-व्हड सरदार तिका सांगताले, आमी सैन्याच्या नेटार पुराय संवसार जिखून तुज्या पांयाकडेन दवरूं. पूण चंपा तांकाय न्हयकार दिताली कारण झुजात हजारांनी लोक मरतले आसले. कितलेशेंच लुकसाण जातलें आसलें आनी हातून लाव जावचेपरस लुकसाण चड जावं येतालें, तिका तें नाका आसलें.

हांगा आयिल्ले अेक तर गिरेस्त आसले वा गरीब तरी. पूण चंपाक गरीब आनी गिरेस्त अेकाच-वांगडा आशिल्लो मनीस जाय आसलो. ती अश्याच मनशाकडेन लग्न करतली आसली. आनी असो मनीस मेळनाशिल्ल्यान ती सगळ्यांक न्हयकारताली. चंपाचो बापूय सामको खंती जालो. ताचे धुवेच्या मनासारको तरणाटो ताका मेळनासलो. कितें करचें ताका कळनासलें. ताचे धुवेन कोणाकूय तरी आपलो घोव म्हूण आपणावचो अशेंच ताका दिस.

अितल्यान अेक सोबीत तरणाटो मुखार सरलो. ताचेकडेन घोडे नासले वा आंगार भांगर-शिंगर नासलें. आंगावेलें कपडे सामकेच सादे आसले तरी तो नाका-दोळ्यान शिरवंत दिसतालो. ताका पळोवन चंपाच्या बापायन कपलाक आंठयो घालून म्हळें, 'तूं गरीब हें दिसताच पूण तूं गिरेस्त कसो तें सांग पळोवया?'

त्या तरणाट्यान जाप दिली, 'म्हजो गिरेस्त-काय म्हज्या हातांत आसा. म्हज्या ह्या हातानी हांव सगळो संवसार जिखूंक शकतां. हांव कपडे शिबूंक जाणा, कसलोय वावर करूंक जाणा, रांडूक जाणा. जायतीं कामा जाणा जाल्ल्यान हांव बेसबरो संवसार करीन. हांव कोणाचेरूच पातयेवन ना.

म्हाका शिपाय लागना, झुंज लागना, म्हजें खंयच्या-नूच लुकसाण जायना. जाता तो लाव.' हे आयकून सगळे ताका पळेत अुरले.

चंपान लजेन मान बावगयली आनी म्हळें, 'म्हाका जाय आशिल्लो तो असलोच तरणाटो. होच खरो गिरेस्त.'

चंपाच्या बापायन ताका खोश्येन येवकार दिलो आनी व्हडा दबाज्यान ताचें लग्न चंपावांगडा करून दिलें. खरी गिरेस्तकाय म्हळ्यार कितें तें सगळ्यांक कळून आयिल्लें.

-[]-

योग्य न्याय.

खूब वर्सांपयलींची गजाल त्या काळार दादल्यांक दोन लग्नां जावंक मेळटालीं. तर अशाच अेका दोन लग्नां जाल्ल्या दादल्याची ही काणी.

अेक गांव आसलो. त्या गांवात अेक मुखेली रावतलो. गांवचो सगळो कारभार तोच पळेटालो. खंय झगडीं जालीं वा तंटो अुप्रासलो तर ताचो न्याय निवाडो तोच करतालो. तो सभावान सामको निर्मळ आशिल्ल्यान आनी न्याय दिताना कोणाचेय पाखो घेनासतना न्याय निवाडो करतालो देखून गांवचे सगळे ताका खूब मान दिताले.

ह्या मुखेल्याक अेक धूव आसली. तिचें लग्न करून जायती वर्सां जालीं पूण तिका भुरगें जावंक नासलें. भुरगें जावचें म्हूण ताणी जायती देव-देवसपणां केलीं पूण फळ मेळ्ळेंना. भुरगे ना म्हूण तीं सामकीं खंती जाताली. मुखेल्याचे धुवेन कांय वर्सां वाट पळेली आनी निमाणें ती निशेली. पूण निशेंवन कांयच उपयोग नासलो. घराक तर बंद जाय आसलो.

देखून तेन्नाचे रितीप्रमाण तिणे आपल्या घोवाक दुसरे लग्न जावंक सांगले. घोवाचो बायलेचेर खूब मोग आसलो. ताका तिचो सल्लो मानलो ना देखून तो उठून मांवागेर गेलो. मावान कांय

वेळ विचार केलो. धुवेचें आनी जांवयाचें म्हणणें आयकून घेतलें आनी जांवयाक दुसरें लग्न करचो आगरी केलो.

बायल आनी मांवाचे सांगणेवेल्यान ताणें दुसरें लग्न केलें. आनी आपले बायलेक सवत हाडली. दोनी सवती भयणीवरीच रावंक लागल्यो. देवा-दयेन कांय काळांत दुसरे बायलेक भुरगें जालें. सगळ्यांक खोस जाली. आतां त्या दादल्याचो दुसरे बायलेचेर चड मोग बसलो. तो घरांत येतालो तोच भुरग्याचे वोडीन दुसरे बायलेगेरूच बसतालो. तें पळोवन पयले बायलेक राग येवंक लागलो. आपणें ताका वोगीच दुसरें लग्न करूंक लायलें अशें दिसलें तिका. ती सामकी जळफळूंक लागली. आनी निमाणे तिच्या मनांत अेक दुश्ट विचार आयलो. तो म्हळ्यार ज्या भुरग्याक लागून आपलो घोव सवतीच्या मोगांत पडला त्या सान भुरग्याक जितेंच मारप.

आनी हो विचार येतांच ती संदीची वाट पळोवंक लागली. अेकदीस तिची सवत भुरग्याक घरांत दवरून खंयतरी गेल्ली. ती संद सादून हिणे त्या भुरग्याक जितोच मारलो आनी आपूण कांयच नकळो आशिल्लेवरी वचून घरांत बसली. जेन्ना भुरग्याची आवय घरांत आयली, तिणे पळेलें आपलें भुरगें मेलें. ती रडूंक लागली.

भुरग्याची सवत आवय घरांत बसून हेच संदेची वाट पळोताली. तिणे भुरग्याचे आवयचेरूच भुरग्याक मारिल्ल्याचो आळ घालून व्हड बोवाळ केलो. घराक वंश जाय म्हूण आपणे घोवाक दुसरें लग्न करूंक लायलें आनी सवत हाडली. हे सवतीन मात आपलोच भुरगो मारून ह्या घराचो वंश ना केलो अशें म्हणून ती व्हडान रडूंक लागली. तिची सवत मात भुरग्याच्या दुख्यान पिशी जाल्ली. तिच्या तोंडातल्यान उतर फुट नासलें. निमाणें ही खबर मुखेल्याच्या कानार पावली.

मुखेल्यान सगळी परिस्थिती पळेली. आवय आपल्या भुरग्याचो खून करीत हें ताका पटना जालें. सवतीनूच हो खून केला आसूंक जाय अशें ताका दिसलें. पूण सवत म्हळ्यार ताचीच धूव म्हण्टकूच सट करून तिचेर आळ कसो घेतलो? ताणें खुब

विचार केलो आनी ताका अेक अुपाय सुचलो.

ताणे दोनय सवतींक आफोवन हाडलीं आनी सांगलें जाणे कोणे त्या भुरग्याक मारला ताका खर ख्यास्त जावंक जाय. जाणे कोणे ताका मारला तिच्या जांगडार त्या भुरग्याच्या रगताचो दाग आसतलो. तेन्ना तुमी दोगांय म्हजेमुखार तुमचे कपडे काडून जांगड दाखयात. त्या भुरग्याची आवय पयलींच दुख्खी जाल्ली. तिणे म्हळें, 'म्हजो भुरगो गेलो आतां जगून तरी कितें फायदो? हांव कपडे बी कांयच काडिना. तुमी म्हाका खरांत खर मरणाची ख्यास्त दियात. हांव ती खोश्येन भोगतां आनी म्हज्या भुरग्या म्हयान वतां.'

तिचे सवतीन म्हळ्यार मुखेल्याचे धुवेन चितलें जांगडाक रगताचो दाग पडप शक्यच ना कारण ताका मारतना आंगार कपडे आसले. म्हण्टकूच दाग पडलो तर तो कपड्यार पडूंक जाय. आनी ह्या आळांतल्यान सुटूंक बरी संद आसा ह्या विचारान तिणे बेगीबेगीन कपडे देवोवंक सुरवात केली.

मुखेल्यान तिका आडायली आनी आपलो निवाडो दिलो. ताणे म्हळें, 'जाणे त्या भुरग्याक मारला ताका मरणाची ख्यास्त दितां.'

ताचे धुवेक दिसलें आपले सवतीक ख्यास्त जाली आनी आपूण त्या भुरग्याक मारूनय सुटलीं. आतां घोव आपलो अेकलेचोच.

पूण मुखेल्याचीं फुडलीं उतरां आयकून तिका घुंवळूच आयली. मुखेल्यान म्हळें, 'त्या भुरग्याक ताचे आवयन न्हय तर सवती आवयन म्हळ्यार म्हजे धुवेन मारला. देखून तिका हांव मरणाची ख्यास्त फर्नायतां.'

सगळ्या लोकांक बापायन धुवेक दिल्ली ख्यास्त पळोवन अजाप जालेंच तेभायर योग्य न्याय दिवन सगळ्यांक सारको न्याय म्हूण दाखोवन दिलें म्हूण मुखेल्याचो तांका चड आदर दिसूंक लागलो. त्या दिसाच्यान लोक मुखेल्याक चडच मान दिवंक लागले.

म्हातारेची धूव राणी जाली

खूब वर्सापयलीची ही काणी. अेका राज्यांत अेक राजा राज्य करतालो. तो सभावान अेकदम बरो आसलो. ताका भाव - भयणां बी कोणूच नासलीं. ताचे आवय-बापूय तर ताच्या ल्हानपणांतून हो संवसार सोडून गेले. हाका लागून राजा बाबडो अेकलोच पडिल्लो. ताका आपल्या अेकमुळेपणाचो कंटाळो येतालो. जेन्ना राजवाड्यांतले काम सोपोवन तो भितर येतालो तेन्ना ताका आपलें अेकमुळेपण सामकें खावंक येतालें.

अेकदीस ताका ह्या अेकमुळेपणाचो अितलो वाज आयलो, तो उठलो आनी कोणाक सांगनासतना राजवाड्यांतल्यान चलूंक लागलो. चलतां चलतां कितलो वेळ गेलो ताका कळ्ळेंच ना. जेन्ना तो भानार आयलो तेन्ना ताणे पळेलें आपूण अेका रानांत पावलां. त्या रानांत वाग, शिव बी जनावरां आसलीं. राजान येतना कसलेंच हत्यार हातांत घेवंक नासलें. तो मात्सो भियेलेवरी जालो. अेकाद्या जनावरान उडी मारल्यार कितें करप ? तो फाटीं सरलो आनी दुसरेवटेच्यान वचूंक लागलो.

चलतां-चलतां तो अेका दुसऱ्याच रानांत पावलो. हांगा ताका कांय राकेस जमनीर पडून विसव घेतना दिसले. राजा परतोय फाटीं सरलो आनी तिसरेच दिकेन वचूंक लागलो. आतां ताका रानांतल्यान भायर सरपाची वोड लागिल्ली. रात पडचे पयलीं ताका राजवाड्यांत पावंक जाय आसलें आपूण कोणाक सांगनासतना आनी वांगडा शिपाय बी घेनासतना राजवाड्यांतल्यान भायर सरलों हो व्हड चूक केली अशें ताका दिसूंक लागलें. पूण आतां अशें दिसून फायदो नाशिल्लो.

आतां तो जे वाटेन चलतालो ते वाटेन बरोच वेळ चल्लेउपरांत ताचे नदरेक अेक म्हातारी दिसली. तिका पळोवन ताका मात्सो बरें दिसलें. पूण म्हातारेन जेन्ना ताका पळेलो तेन्ना मात तिका अजाप जालेबगर रावलें ना. तिणें म्हळें, 'आरे

पुता तूं हांगा खंय ? तूं वाट चुकलो सो दिसता. कारण हेवटेन मनीस कोण येनात आनी जे येतात परते वचनात.'

राजान तिका घडिल्ली सगळी खबर सांगली आनी म्हळें म्हाका आयची रात काडूंक मेळ्ळ्यार पुरो. हांव सकाळीं बेगीनूच भायर सरन.'

म्हातारेक ताची काकूट दिसली आनी तिण ताका आपल्या घरा व्हेलो. घर कसलें खोंपूच आसली ती. राजाक ते खोशींत रावप म्हळ्यार कितेंशेंच दिसलें पूण आनीक उपाय नासलो. म्हातारेन राजाक बसूंक म्हणय दिली आनी सांगले, आपले पूत येवचे-पयलीं आपूण माळयार इल्लो जागो करून दितां थंय बस. आनी सकाळीं पूत कामार गेले म्हणजे तूं सकयल देंवन तुज्या घरा वच.

म्हातारेकडल्यान राजाक कळ्ळें, तिका दोन पूत आनी अेक धूव आसली. तिचे दोनो पूत म्हळ्यार राकेस. दीसभर रानांत वचून सावदां मारताले आनी तीं भाजून खाताले. म्हातारेची धूव मात सभावान आनी रूपान सोबीत आसली. पूण ती दोगांय भावांक भियेवन रावताली. दोगूय भाव तिका अेका विणाक लेगीत पयस दवरी नासले. खंयूय वतना ते आपले-वांगडा तिका व्हरताले. आतांय ती तांचेवांगडा गेल्ली.

राजाक पळोवन म्हातारेच्या मनांत आयलें, असलो सोबीत तरणाटो जर आपले धुवेक घोव म्हूण मेळत तर कितलें बरें जातलें. पूण पुतांकडेन अुलोवपाचें तिका धाडस नासलें आनी तिका बेस बरें खबर आसलें, ह्या रानांत मनीस पावला म्हूण कळत तर राजा जिवो उरचो ना. म्हण्टकूच तोंड धांपिल्लेंच बरें म्हूण ती वोगीच आसली.

रात जाली. राजा म्हातारेन सांगिल्लेवरी माळयार वचून लिपलो. कांय वेळ गेलो आनी म्हातारेचे पूत आपले भयणीक घेवन घरा आयले. तांका पळेल्यारूच ते कितले दुश्ट तें कळटालें. राजाक बसला थंयच्यान ते दिसताले. तांका पळोवन राजा मात्सो भियेलो. ताका दिसलें हातांत जर धनू-तीर आसता तर हांका हांगाच मारतलो आसलों. राजाची

नदर तांचे भयणीचेर गेली. ती भोव सोबीत आसली. तिका पळोवन राजा पिसोच जालो. ताका दिसलें आपणें सकयल येवचें आनी तिका उखलून आपले-वांगडा व्हरची. पूण सकयल आयल्यार त्या दोगांकूय आपूण दिसतलों आनी तांचे नदरेक पडलो तर आपूण जितो उरचो ना हें राजाक खबर आसलें देखून तो तोंड धांपून थंय बसून रावलो.

सकाळ जाली आनी म्हातारेचे पूत भायर सल्ले. वतनां ताणी भयणीकूय वांगडा व्हेली. भयणीच्या तोंडावेल्यान तिच्या मनांत तांचेवांगडा वचपाचें ना म्हणपाचें कळटालें. ते भायर सरून गेले तसो राजा सकयल देंवलो. ताणें म्हातारेक म्हळें, आपणाक तिची धूव मानवल्या आनी आपूण तिचे-वांगडा लग्न जावंक सोदतां.

म्हातारेच्या मनांतलेंच तो उलयल्लो पळोवन तिका भोव खोश जाली पूण तिच्या मनांत पुतांचो भंय आसलोच. ते आपणाले भयणीचें लग्न एका मनशावांगडा करूंक दिवचेनात हें तिका खबर आसलें. देखून तिणे राजाक सांगले, आपले दोनूय पूत आससर धुवेचें लग्न ताचेवांगडा जावप शक्य ना. तेन्ना ताणे तिका विसरिल्लेंच बरें.

पूण राजान तें मानलें ना. ताणें सांगलें, आपूण घरा वचून रोखडोच येतां आनी तिचे धुवेक घेवन वतां. म्हातारेन ताका जायतो समजायलो पूण तो तिचें मानिनासताना परतो घरा आयलो.

तो राजवाड्यांत आयलो तेन्ना ताणे पळेलें राजा ना जाला तें पळोवन सगळे भियेल्ले आनी ताचे सोदाचे तयारेक लागिल्ले. राजा परतो आयिल्लो पळोवन सगळ्यांक खोस जाली. ताणी तो खंय आसलो हाची वासपूस करूंक सुरवात केली. पूण राजा तांका कांयच सांगिनासतना आपलो घोडो आनी धनू-तीर घेवन परतो भायर सरलो. वतना मात ताणे आपूण राणी हाडूंक वतां तेन्ना तिच्या येवकाराची तयारी करात अितलेंच सांगलें आनी राज्यांत अकूच बोवाळ जालो. नवे राणयेच्या येवकाराची तयारी सुरू जाली. सगळेकडेन घुडयो-तोरणां बांदलीं.

हेवटेन राजा भायर सरलो तो बद्द रान गेलो. म्हातारेगेर गेल्यार ताका कळलें तिचे भुवनेंत रानांत सावदां मारूंक गेल्यात. ते म्हातारे दाखयल्ल्या वाटेन तो गेलो. कांय वेळ गेल्या उपरांत ताणे पळेलें म्हातारेचे दोगूय पूत वांगडा भयणी घेवन मुखार वतात. ताणे धनू काडून ताचेर ती चडयलो पूण खिणांत ताच्या मनांत आयलें स करून तीर ते सुंदरीक लागलो तर, आपले यत्न फुटत वतले. देखून तो घोड्यावेल्यान देंवलो आनी आपले घोडो दुसरेवटेन धांवडायलो.

घोड्याच्या पावलांचो आवाज आयकून म्हातारेचे पूत खोशी जाले. तांका दिसलें कसलें तर सावद धांवता आसूंक जाय. म्हणून ते आवाजाच्या दिकेन धांवले. वतना ताणीं भयणीक थंयच रावां सांगले.

राजान हेच संदचो लाव घेतलो आनी अेक फाटल्यान अेक अशे दोन तीर सोडले. तिरान आपो काम बेस बरें केलें. म्हातारेचे दोनूय राकेसपूत मरून पडले. राजान घोड्याक उलो मारून लागीं हाडलें आनी तो म्हातारे धुवेम्ह-यांत आयलो. ताका पळोवन म्हातारे धूव पयलीं भियेली पूण खिणांत त्या सोबीत तरणाट्याक पळोवन तिका खोस जाली. राजान तिका घोड्यार बसयली आनी म्हातारे मेळूंक आयलो.

त्या दुश्ट पुतांक मारिल्ले आयकून म्हातारेन राग आयलोना वेल्यान खोस जाली. राजान म्हातारेकूय आपले वांगडा घेतली. आनी तो राज्यांत परतलो. राजाचो अेदो व्हडलो राजवाडो पळोवन म्हातारेक आनी तिचे धुवेक अजाप दिसलें. राजान अेका ब-ऱ्या म्हुर्तार म्हातारेचे धुवेकडेन लग्न केलां आनी तो सुखान राज्य करूंक लागलो.

भुरग्यांनो राजा आपणाल्या कर्तुपान आन हुशारकायेन सुखी जालो तशेंच दुश्ट प्रवृत्ती ना करून आमीय सुखी जावंया.

क्षयरोगाला सामना द्या

१. दोन आठवड्यापेक्षा अधिक काळापासून तुम्हाला सतत खोकला येत असेल किंवा थुकीमध्ये तुम्हाला रक्त आढळून आले तर तुम्हाला फुफ्फुसांचा क्षयरोग झालेला असू शकतो.
२. तुम्ही जवळचे प्राथमिक आरोग्य केंद्र, औषधालय किंवा क्षयरोग केंद्रामध्ये स्वतःला तपासून घ्या विशेषतः तुमची थुकी तपासून घ्या.

३. डॉक्टरांनी सांगितलेले औषध नेमून दिलेल्या काळामध्ये नियमित घेतले तर क्षयरोग बरा होऊ शकतो.
४. रोग झाल्यानंतर तो बरा करण्यापेक्षा आधीच त्याला आळा घातलेला अधिक चांगले म्हणूनच तुमच्या बाळाला बी.सी.जी. लस टोचून घ्या.

सेंट्रल हेल्थ एज्युकेशन ब्यूरो (डी.जी.एच.एस.)
आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालय
कोटला रोड, न्यू दिल्ली - 110002